రఘునాథ్

శ్రీ ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు

ప్రమోదూత

హేమంతము.

వెల ౧-౦-౦

సారస్వత చంద్రికా గ్రంథమాల. కుసుమము ౨

సంపాదకుడు

శ్రీ ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు బహద్దరు,

జమీందారు.

*

ప్రకాశకుడు

శ్రీ మామునూరు నాగభూషణరావు

పాత్రలు.

శివాజి — సరళ

రఘునాధ్ భల్లాణుడు — కమల

తానాజిమాలసురే

సూర్యాజి

గోపీనాధ్

కృష్ణాజి

నేతాజీఫాల్కర్

చందర్‌రావు

అబ్దుల్ రజాక్

శివానందుడు

జనార్దనదేవ్

కృతజ్ఞత

నిజాంరాష్ట్రనివాసులు
శ్రీ శ్రీ కొండపల్లి లక్ష్మణరావు,

బసవరాజు సత్యనారాయణరావు,

దేశముఖ్ దేశపాండ్యాగార్లకు.

ఇది యొక వియోగశాలినీ హృదయపీఠి
కామ్రపూజిత మధుమల్లికా సుమమ్ము.
అలము కల్పాంతజలధరమ్ముల నిశీధ
గాఢతర తమస్సులు గ్రమ్మ కనులలోని
బాష్పములు గ్రుంగి ఆచుకోబడక నాగ
ళమ్ము జీరలువోయి, భారమున వెలితి
వోయి పాడిన దానాటి పూర్వగాథ.
సాంద్రతావక వీక్షా ప్రసాదమసృణ
శిశిర సంపద నాపూవు చిదుమబడక,
ఆంధ్రరసిక ప్రపంచ శిరోవతంస
మహిత గౌరవ మొకనాడు మలచుకొనునా!
అటుల యగునేని మీకీర్తి కంతుగలదె!!

ఇట్లు విధేయుడు,
ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు.

ర ఘు నా ధ్

(చరిత్రాత్మకము)

ఈ నాటకమును ప్రదర్శింప గోరువారు
గ్రంథకర్త వ్రాతమూలకమగు నను మతి
బడయవలసి యుండును.

కీర్తిశేషురాలు

శ్రీమతి ఊటుకూరు వేంకటరామమ్మకు

ఇది యనంతమపూర్వ మీ హృదయలోక
మహిత సామ్రాజ్యమునపట్ట మహిషియౌట ;
కానుకగ పూచినట్టి ఈ కావ్యసుమము
మా ప్రణయమూర్తి దివ్య పదాంకితమ్ము॥

ఇట్లు ప్రేమపరమాణువు,
సత్యనారాయణరావు.

ర ఘు నా ధ్.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమ రంగము.

(స్థానము—ప్రతాపదుర్గము - సభాభవనము
సమయము ఉదయకాలము - శివాజి ఏకాంతముగ నుండును.)

శివాజి

ఢిల్లీశ్వరుని యనుగ్రహమున మజ్జనకుడు విముక్తుడై నాడు. సుల్తానుని దౌష్ట్యమునకింకను మేరలేకున్నది. బీజాపురాధీశుడు నన్నోడించుటకై ఒక గొప్పసైన్యమును వెంటనిచ్చి అఫ్జల్‌ఖానను తురుష్కసర్దారుని బంపినాడు. వాడును తన ప్రబలసైన్యముతో పట్టణముల ధ్వంసముసేయుచు వచ్చుచున్నాడట. తుళజాపూరు, పండరుపూరు మొదలగు సుప్రసిద్ధ హిందూక్షేత్రముల కొల్లగొట్టి, హిందూ దేవాలయముల ధ్వంసముసేయుచున్నాడని తెలియుచున్నది. ఎంతకాల మీ భారతభూమి యిట్టి అస్వాతంత్ర్య జీవితమును గడుపవలయునోగదా! ప్రాణములకన్న మిన్నగాదలపోయు దేవాలయములే

నేలచదరము గావింపబడుచుండ నొకడును దేశాభ్యుద
యమునెరుంగడే. భారతిమాత యిట్టి పిరికి బానిసీడుల
గన్నదేమి? వాడైదువేల గుఱ్ఱపురౌతులతోడను, ఏడు
వేల కాల్బలముతోడను, మేలైన శతఘ్నులతోడను,
సర్వసంగ్ర సామగ్రి సహితముగా దండయాత్ర వెడలి
నాడు. రాజగడమునకన్న ప్రతాపగడము సురక్షితమై
నది. ఈకోటచుట్టును భయంకరములై, ప్రభాకర కిరణ
ములేని చొరశక్యముగానంత దట్టముగనున్న ఘోరా
రణ్యములుగలవు.

జింజిరాపైకి దాడివెడలిన మహారాష్ట్రసైన్యములును
రాబడినవి. మార్గమున కెదురగు పట్టణములనెల్ల కొల్ల
గొట్టుచు మొన్న 'వాయి' క్షేత్రమునందలి దేవాలయ
మును పడగొట్టి అచ్చటిజనులను క్రూరముగా హింసించి
నాడట. పాపి! నేను ఇపుడున్నకోట తన కభేద్యమని
తలంచి తనరాయబారి నొక్కరునిబంపి యుక్తిచే సాధిం
పదలచినాడు లేకున్న ఆగర్భశత్రువగు సర్దారుడు—
గెలిచినకోటలిత్తుము సుఖింపు నవాబునిశాసనంబులన్
దలపయి దాల్చికొల్చునెడ, త్యజనకుండు శహాజిరాజుమా
కెలమివిధేయు డెప్పుడు, నహీనపరాక్రములైనవారితో
దలపడి పోరుసేయుటవృథాశ్రమసఖ్యముగోరుమింతటన్

అని యీరీతిగా రాయబారమంపునా? ఇది మోస
ముగానన్నుబట్టివధింపదలచెడియింద్రజాలము. కానిమ్ము
చూచెదగాక! నేను రాజశాసనమునకు విధేయుఁడనైవర్తిం

చినచో నేగెలిచిన దుర్గముల నాకు బహూకరించుటా ? ఇం దర్ధమేమున్నది? నేగెల్చినవి తామిచ్చుటయేమి? ఓహో! యుద్ధముచేసి వాటిని వశీకరణము గావించుకొనక విడచు చుండుటచేతవారిచ్చినట్లె యర్ధముగావించిరికాబోలు. ఈ తెలివి తేటలురణతలమున గాన్పింపవలయునుగా. ఈకృత్రి మోద్దేశము నూహించి, వచ్చిన రాయబారిని లోగొని, ఆతనిచే నిజమెరింగి, "శూరులగు తమబోటిసేనానులతో పోరుటకు మేమంత సమర్థులము కాము. నేను దుర్మార్గముగ సుల్తానువారి దుర్గముల నన్నిం టిని స్వాధీనపరచుకొంటినని వారి కనంతమగు నాగ్ర హము కలదు. నెమ్మదిగ శ్రీనవాబువారికోపము నుపశ మింపజేసిన నాజయించిన రాజ్యమంతయు దేవరవారి కి స్వాధీనముజేయ సంసిద్ధుడనై యున్నాను. తండ్రిగారి వలె నేనును విధేయుడను" అని కబురంపితిని. తన పరా క్రమమునుగూర్చియు, యుక్తిమార్గమునుగూర్చియు గర్వి తుడగు నజ్జల్ఖానుడు నేను తన దర్పమునకు జంకితిన ని నమ్మగలడు.

(తానాజిమాల సురే, రఘునాధ భల్లాణుడు, నేతాజీ ఫాల్కర్ మొదలగు సర్దారులు ప్రవేశము.)

(అందరు) ప్రభువువారికి తమ సేనానులు ప్రణమిల్లు చున్నారు. దేవరయాజ్ఞయేమి ?

శివాజి

మనము రాయబారమంపిన కృష్ణాజీభాస్కరుడింక

ను రాలేదు. ఖానుని సైన్యసమూహములు జావళీ పర్వ
త ప్రాంతములయందు విడిసియున్నవి. ఆతడు నన్ను స
గౌరవముగ దగ్గరకుచేర్చి పొడువదలంచుచున్నాడని మీ
కు తెలిసియేయున్నదికదా. ఈమోసము సహింప
రానిది.

రఘునాథ్

మోసము చేపట్టుకొనదలంచి తన యందున్న
క్రోధమునంతయు వెలికిరానీయక రాయబారమంపినా
డప్జల్ ఖానుడు మోసగాండ్రను మోసముచేగాక వేరు
మార్గమున సాధింపబనికిరాదు.

నేతాజీ

ఎంతక్రూరముదలంచినాడు. వానికి కాలముసమీ
పించినది.

శివాజి

సరిగాని, మీరు ముందుగా జాగ్రత్తపడవలసిన వి
షయము లనేకములు గలవు. రఘునాథా! నీవు మన
ప్రతాపదుర్గమునకు తూర్పుదిక్కున ప్రచండమగు నీసై
న్యముతోడ కాచియుండుము.

ఖానుని రాయబారియగు పంతాజీ గోపీనాథుడును
మన కృష్ణాజీభాస్కరుడును నేటిసాయంసమయమునకే
రాగలరు. ఖానుని దర్శన మపేక్షించితిననియు దయ
యుంచి వారిచటికి వచ్చినచో నేజయించిన దుర్గములన్ని
యు వారికొసగి, సుల్తానువారి శరణార్థిని కాగలననియు

వర్తమానమంపితిని. రేపుదయకాలమున ఖానుడు కోటక్రింది సభాభవనమునకు రాగలడు. తానాజీ! నీవునాకు బాసటగనుండుము. ఆమోసగానిని అంతకన్న మోసముచే నెదుర్కొని హతమొనర్చెదను. తిరిగి దుర్గప్రవేశము సేయుటతోడనే అయిదు ఫిరంగుల ధ్వనియగును. రఘునాథా ! వెంటనే అరణ్యమధ్య ప్రదేశముననున్న యవనసైన్యము పైబడి సర్వనాశనముగావింపవలయును నీ వీ కార్యమునం దప్రమత్తుడవై ప్రవర్తింపుము.

రఘునాథ్

చిత్తము.

శివాజి

నేతాజీఫాల్కర్! నీవు నీసైన్యముతో నరణ్యమధ్యప్రదేశమున దాగియుండుము. కోటపై ఫిరంగులధ్వనియగుటతోడనే జావళీపర్వతప్రాంతములనున్న యవనసైన్యము పైబడి చెండాడుము. ఓసర్దారులారా ! ఈ మీ మాతృదేశ సందేశమును కృతజ్ఞతతో పరిపాలింపఁజనును. క్షాత్రవంతమగు మహారాష్ట్రికుల గౌరవమును గాపాడు భారమంతయు మీపై మోపినాడను.

నేతాజీ

మహాప్రభూ! ప్రాణములున్నంతవరకును మహారాష్ట్ర రాజ్యగౌరవస్థాపనార్థమై పోరాడగలము.

రఘునాథ్

ఆ విషయమై తాము చెప్పవలసిన దేమున్నది.

మానవమాత్రుడై పరమేశ్వరునివలన నించుక విజ్ఞానము ప్రసాదింపబడి, తాను, తనమతము, తన దేశము, అననే మోవాటి వర్తమాన పరిస్థితులెవ్వియో, తనకర్తవ్య మెద్దియో, గుర్తెరింగి స్వార్థపరుడై అన్నియు మఱచి, మత్తెక్కి తిరుగుచు, దేశద్రోహియై తానేకాక, తన భావిసంతతివారికిని పరాధీన కాలకూట విషమును ద్రావింపబూనువాని తుచ్ఛదేహమును చిత్రవధ గావించినను నాదృష్టిలో పాప మాపాదింపబడదు. ప్రభూ! మిమ్ము వధింప వచ్చువానిని,......ద్రోహియగు వానిని......ఆభాగ్యము నాకు కలుగవలెగాని, మహారాష్ట్రము పేరెత్తువా డొకడుండునా?

శివాజి

ఇట్టి మిమ్ముల నందర నమ్ముకొనియే నేనీ మహారాజ్య నిర్మాణమునకు దొరకొంటిని. తానాజీ! నీవు నా వెంటనే యుండువాడవు. వాట సమయానుకూలముగ వర్తింపవలయును. ఖానుని యెదుర్కొనుట లాతివాని నెదుర్కొనుటవంటిదికాదు.

తానాజి

ఈ యగాధ పంకిలమునుండి లేవనెత్తబడుచున్న మాతృదేశమును చూచుచు శూరుడైనవాడు తన స్వధర్మమును మరచునా? చెప్పుకొనగూడదుకాని. తానాజీ యెదురై రణంబున భుజాదర్పంబుజూపించుచో నానానేక వరూధినీ విమత సం తానంబులుఁ బారవే

రఘునాథ్

కాన సంశయమేల? దిగ్విజయసాక్షాత్కారమామీకు, ఆ పైన స్థాపితమాస్వరాజ్యముమత ప్రాబల్యముగ గల్గెదుగ॥

రఘునాథ్

తానాజీ: నీవుచెప్పినంత చేయగలవు. సందేహము లేదు.

శివాజి

సింహద్వారముముందు సూర్యాజి మొదలగు గొప్పగొప్ప సర్దారులనుంచి రెండువేల సిబ్బందిని వారలకు సహాయముగ నియోగించితిని. విశ్వసనీయులగు నో మహావీరులారా! రాజనీతిశాలియు, పరాక్రమవంతుడును మాయకుడును నగువానిని సందర్శించు టెల్లైనను సిద్ధము. పన్నెండువేల సైన్య మాతనితోనున్నది. భవానీ మహాదేవి కరుణాప్రసాదమున విజయమే కలుగు, కాక పరాజయమే కలుగు, వాని రక్తము కండ్లచూడనిదే మరలిరావలెను. శంభాజీ సోదరుని మోసముచే మృత్యుగహ్వరమున కంపిన పాపి. అసంఖ్యాకములగు హిందూదేవాలయముల నేలచదరముగావించి స్వప్నవిగ్రహములమసీదులకు సోపానములుగ నొనర్చించిన హిందూమత ధ్వంసకు డెన్నడును క్షమాపణార్హుడు కాడు.

నా యీతుచ్ఛప్రాణ సంరక్షణార్థమై మతధ్వంసకుల, భ్రాతృద్రోహుల మన్నించి యూరకుండగలనా? అన్నిటికి ప్రధానమగు నేటి నాయీ సందేశమును నిద్రాసమయమునందును మరువవలదు.

ర ఘు నా ధ్

కొనప్రాణమున నైన • గుటకాడుచున్నను
మన దేశమునకయి • పెనగువాడ
ఈ జీవములను హ • రీ! యని వదలు నం
దాక నేహిందూ మ • తమ్ముగాతు
భ్రాతృహంతకుని స • ర్వచమూ సమూహంబు
తో యుద్ధరంగాన • ద్రుంచువాడ
బ్రతికివచ్చితి నేని • పావన మహారాష్ట్ర
దేశభాగ్యమును సం • ధింపగలను
జయమే కలుగునో, విధి-పరా • జయమెయగునో
కనుము దేశము దేశమం • చనెడు తల్లి
గలదు, కొమరుడు శంభాజి • గలడుగాన
భారమంతయు మీయందె • వదలినాడ ॥

రఘునాధ్

ప్రభూ! మీ యమూల్యోపదేశములు మమ్ముల పరవశుల జేయుచున్నవి. మీ దేశాభిమానము మిమ్ము లనంతగ ప్రేరేపించినది గాని ఆజ్ఞయే యవశిష్టముగ సర్వకార్యముల తలయందుదాల్చి నిర్వహింపగలము. తానాజీ చాలశౌర్యవంతుడు, ఆతడు వెంటనున్నను చాల జాగరూకతతో మెలగవలయును. (పరికించి) ఆవచ్చునది గోపీనాధుడేయగునా? ఆ, అవును. మనకృష్ణాజీ భాస్కరుడును యిటెవచ్చుచున్నాడు.

నేతాజీ

మన సందేశమునకు ఖానుడేమనియెనో! గోపీనాధు

డగ్రహారాపేక్షచే మన కనుకూలముగనే ప్రవర్తించి యుండును. కృష్ణాజీ వెంటనే యున్నాడుగదా!

(పంతాజి, భాస్కరులు ప్రవేశము)

శివాజి

అయ్యా! మన సందేశమున కఫ్జల్ ఖానుడేమనియె, కోటక్రిందికివచ్చి దర్శనమొసంగుట కంగీకరించినాడా?

పంతాజి

ఆతడు మేముచెప్పాటయే తడవుగ తమ సందేశమున కానందముచెంది తన సామర్థ్యమునుగూర్చి గర్వితుడై వెంటనేవచ్చుట కంగీకరించినాడు.

శివాజి

(ఆతురతతో) మీా కేలోపమును కలుగనీయను. వాగ్దానప్రకారము 'హీవరే' గ్రామమును వంశపారంపర్యముగ ననుభవింపవచ్చును. నిజవృత్తాంత మెరిగింపుడు. తామగ్రకులజులు, మాకు దేవసన్నిభులు, రాజ్యధర్మానుసరణి గోబ్రాహ్మణ మతసంరక్షణార్థమైయే నేనిట్లు పాటుపడుచుంటినని కొంచెము సూక్ష్మదృష్టితో నవలోకించునెడల తప్పక మీాసహాయము హృదయపూర్వకమైనదిగా నై యుండవలయును.

కృష్ణాజి

ప్రభువరా! వీరి సహాయమునుగూర్చి తామెట్టిసంశయమును వహింపకుడు. వీరు తమచాతుర్యమునుఖానుని

యెదుట చక్కగ ప్రదర్శించినారు. ఖానుడును వీరియం దత్యంతగౌరవ మర్యాదలతోనే వర్తించును.

శివాజి

పంతాజీగారూ! ఖానుడు తనసర్దారు లనేకమంది తో రాగలడేమో అట్లువచ్చుచో నేను భీతిజెందగలనని యు, ఏవోకొన్ని దుర్గములను జయించినంతమాత్రమున ఖానునివంటి ప్రసిద్ధసర్దారు నెదుర్కొనుట కీకొండగుహ లలో నుండువానికి భయావహమనియు చెప్పలేదు?

పంతాజి

మీ రావిషయమును నాకువచింప నవసరములేదు. చెప్పుకొనుట యెందులకు నాసామర్థ్యాతిశయముల సావ ధానముగకృష్ణాజి నివేదింపగలడు.జీవనములేక యవనుల సేవింపనయ్యెగాక, నీచమ్లేచ్ఛాధముల కొలువుసేతుమే? పవిత్రమగు హిందూమతమున ననుసరించి ధర్మమార్గమున చరింపక క్షమబోటి మేటిదేశీయవీరులను చంపదలచియె వచ్చితిమిగదా. ఇదియంతయు దరిద్రదోషము. ఆహా! ఈ దరిద్రమెంతపాపిష్టిది! దీనివలన పాపకార్యాచరణ ము, తన్మూలమున నరకప్రాప్తి, నరకబాధానంతరము దరిద్రము, పాపము, తిరిగి నరకము. దరిద్రునకెప్పుడును మోక్షములేదు. మీవంటి ధర్మస్థాపకులైన ప్రభువుగలు గనేమికొదువ. మీరనుగ్రహించిన యగ్రహారమున ననుభ వించుచు తురుష్కసేవను బరిత్యజించి సుఖించెద.

ర ఘు నా థ్

శివాజి

(తనలో) ఈరాయబారి పూర్తిగ వశుడయ్యెను. ఖాను డొంటరిగవచ్చు నట్లేర్పాటగును. నిరాయుధు డట్లుగాన్పించుచు, రహస్యముగ నాయుధముల నుంచుకొని మోసగాడగు వానినవశ్యమైన మోసముచేతనే బరిమార్పవలయును. ఈరాయబారిని బంపివైచెదను.
(ప్రకా) ఓయ్యా! తామేగి ఖాను డొంటరిగవచ్చు నట్లేర్పాటుచేయుడు. కృష్ణాజీ! నీవును వీరితో మరలవెళ్లి నా వచించినట్లు తెల్లవారు నప్పటికి వచ్చునట్లాతని నొడబరుపవలెను.

పంతాజి, కృష్ణాజి.

దేవా! అట్లే యొనర్తుము. శలవొసంగుడు.

శివాజి

నేతాజీ! రఘునాథ్! మీరలిరువురును పూర్వోక్త ప్రకారమున మీకార్యముల యందప్రమత్తులై మెలంగవలయును. ఫిరంగులధ్వని యగుటతోడనే ఎక్కడవారి నక్కడ హతమార్పవలయును.

(రఘునాధుడు, నేతాజి పాల్కర్, తానాజి మాలసురేలు నిష్క్రమింతురు.)

మహావీరుల చరిత్రముల ప్రబోధించి నన్నింతవానిగ జేసిన పరమదేశభక్తురాలు నాతల్లి పవిత్రచరణారవిందములకెరగి సన్నద్ధుడనయ్యెదను. ఇట్టి తల్లులెందరో వెలసినగదా మాతృదేశ దాస్యముతొలగిపోవుట.

(నిష్క్రమించును.)

ప్రథమాంకము—ద్వితీయరంగము.

(ఉదయము రెండుగడియల పొద్దెక్కినది. ప్రతాప దుర్గంమీదికి పోయ్యే రహస్యమైన మార్గముప్రక్క లోయలోనుంచి కొండమీదికిపోయె చెట్లసందుగా కనబడుతున్నది. సూర్యకిరణములు అదట్టమైపెరిగిన అరణ్యములోని అంధకారమును అపుడప్పుడే భేదిస్తున్నవి. ఖానుని వధించివచ్చే శివాజి, అభయంకరమూర్తి, ఆయన ముఖములో నేత్రములలో అపారమైన మాతృదేశానురాగము వెలుగుతున్నది. ఆయన అరహస్యమార్గముగుండా కొండయెక్కి దుర్గము ప్రవేశింప బోతున్నాడు. తానాజీ మాలసురేయను ఒక మావళీ వీరుడు ఏనుగువలె వెంటబోతున్నాడు.

(తెరలో)

ఐదు ఫిరంగులు ఖానునివధించివచ్చిన సంజ్ఞగా యితరసర్దారులకు తెలియునట్లు పేల్చబడును.

—— ——

(ప్రథమాంకము—తృతీయరంగము.)

జావళీపర్వత ప్రాంతారణ్యము—చెట్లసందులనుండి సంధ్యారుణ కాంతులు సైనికుల ముఖములపై ప్రసరించుచు రక్తాంతములగువారి నేత్రముల ప్రకాశింపజేయుచుండెను. అరణ్యమునందంతయు పెద్ద కల్లోలము-

తలపై దగిలిన గాయమునుండి కారుచున్నరక్తము నెడమ చేతితో నాపుకొనుచుపడిచేత కృపాణము, తూలుచు రఘునాథుడు వెన్నాడుచున్నాడు.

రఘునాథ్

ఆగుడు! ఆగుడు! పారిపోవలదు. ఇది క్షాత్రధర్మము కాదు. మీము మహారాష్ట్రులము. ఈమాత్రపు బింకమునకే యింత ఆడంబరమా? ఈ రఘునాథుడు గాయపడియు మాతృదేశముకొరకు పెనగులాడును. ప్రాణము లున్నంతవరకును పెనగులాడును. ఈ రక్తము మాతృభూమిలో ప్రవహింపవలెను. ఈ కంఠము మాతృదేశ విముక్తికై తెగిపోవలెను. ఇది మానాయకుని యాజ్ఞ—మాధర్మము.

(నడువజాలక తూలి క్రిందపడును.)

ఎక్కడివీభూతములు......హిందూమత ద్రోహులగు తురుష్కులు, మహారాజును వధింపవచ్చిన తురుష్కులా? (ఎడమచే యూదుకొని లేవబోవును)

(తలదిరిగి క్రిందపడును) దాహాము—

(తె ర లో)

ఎదురుగా పోరలేక దు • ర్మదుడెవండో
శాత్రభల్లాణమున్గొని • శౌర్యమూర్తి
యైన రఘునాధ మస్తక • మందు బొడిచె
రండు రక్షింప నో మహారాష్ట్రులార !!

(పురుషరూపముతో సరళ ప్రవేశము)

ఏడీ, ఎక్కడ,......రఘునాధుడెక్కడ!

రఘునాధుడు

దాహము—

పురుషవ్యక్తి

ఎవరు? దాహము ? గాయపడియు తూలుచు వచ్చి యిచ్చట పడిపోయినావా ? వీరాగ్రేసరా ! దాహమగుచున్నదా ? ఏమిది, మాటాడలేకున్నాడు? కంఠమున తడి యారుచున్నది కావలయును. నేవచ్చువరకేనియీతడు సురక్షితముగనుండునా? (తడబడుచు నిష్క్రమించి దొన్నెలో నీరుతో ప్రవేశము కొలదిగా నీరుంచును. క్రమముగా రఘునాధుడు తేరుకొనును.)

రఘునాధ్

ఎవరునీవు? రఘునాధుని బాహువులలో నింకను వీరరక్తము ప్రవహించుచునే యున్నది. (ఖడ్గముకై తడవుకొనును) అబ్బా! గాయము......బాధ.

పురుషవ్యక్తి

అయ్యా, గాయమునకు కట్టుగట్టించెదను. బాధ

క్షణములో తగ్గిపోవును. ఎదురుగా పోరలేక తురుష్కాధముడెవడో యీదురంతమును తెచ్చిపెట్టినాడు.

రఘునాథ్

మీరెవరు, మహారాష్ట్రులా?

పురుషవ్యక్తి

ఔను.

రఘునాథ్

నాదాహము తీర్చినదెవరు మీరేనా?

పురుషవ్యక్తి

ఔను.

రఘునాథ్

క్షమింపుడు. మీరే సైన్యమున నుందురు?

పురుషవ్యక్తి

నేతాజి ఫాల్కర్ మహావీరుని సైన్యమున.

రఘునాథ్

మొన్న క్రొత్తగాచేరిన మావళేవీరులామీరు?

పురుషవ్యక్తి

ఔను. గాయమునకు కట్టుగట్టించెదను కొంచెము నడువగలరా?

రఘునాథ్

మీపేరు వినవలయునని కుతూహలముగ నున్నది.

పురుషవ్యక్తి

దానికేమి? అందేమివిశేషమున్నది. నాధర్మము

నేను నిర్వహించితిని. నేను దూరమునుండి చూచి సైన్య
ము చీలి యిటురాకున్నచో చాలనపాయము తటస్థించె
డిది. రఘునాధుడు గాయపడిన మహారాష్ట్రులగతియేమి?

రఘునాధ్

అది మీ కరుణాలేశము. నాకృతజ్ఞతకై ఈ యం
గుళీయకమును గ్రహింపుడు.

పురుషవ్యక్తి

పెద్దలగుటచే గ్రహింపక తీరదు. (గ్రహించును)
నేను సైన్యములో కలుసుకొనవలయును.

రఘునాధ్

మహారాజు క్షేమముగా దుర్గములోనికి చేరినాడా?
ఖానుడు వధింపబడిన ట్లేకదా.

పురుషవ్యక్తి

(తనలో) ఈతనిమతి చెదరినది. ఖానుని వధిం
చినవిధము ఫిరంగీల ధ్వనివలనవినియే సైన్యమును
వెంబడించియు నిట్లడుగుచున్నాడు. (ప్రకా) చేరినారు.
ఖానుడప్పుడే మరాఠసింహమువాత బడిపోయినాడు.
నాభుజముల నూతగాగొని లేచిరండు. కట్టుగట్టించెదను.

రఘునాధ్

(తనలో) ఈవీరుని బాహువులెంత శౌర్యప్రధా
నములో అంత సుకుమారములుగనున్నవి! మాతృదేశా
భిమానము చేతనేగదా ఈసుకుమార శరీరము మొరడు
వారనున్నది.

పురుషవ్యక్తి

(తనలో) ఈరఘునాథ బాహువల్లికా బంధమున జన్మము తరించినది. ఈవీరునిచే వరింపబడెడు కన్నియ యేగదా ధన్యురాలు. (నిష్క్రమింతురు.)

చందర్‌రావు

(బొమ ముడిపాటుతో) విధి దుర్విపాకము రఘునాథుడిట్లును చావలేదు. తురుష్క సైనికునిచే ఈటె పోటుతినియు బ్రతికినాడు. ఇది మొండిజీవము. నాపన్నుగడయంతయు వృథాయైనది. రాజున కీతని యెడల అత్యంతాభిమానము.

నాకురావలసిన సర్వసేనాపతిత్వ గౌరవము ఈరఘునాథుని కాపట్యమున వ్యత్యస్తమైనది.

ఈతడొక గొప్ప దేశభక్తుడని మహారాష్ట్రము గ్రుడ్డి విశ్వాసమునకు లోనై యున్నది. నిరంతర రాచకార్య పారంగతుడగు చంద్రరావాగౌరవమునకు పాత్రుడు కాడా? (యోచించి) వలసిన సాధనసామగ్రియంతయు సేకరించియేయుంటిని. అదిల్‌శాహ నవాబుని సేనాని నాకు పరమమిత్రుడు. ఆతనిసహాయముతో నీకపటి రఘునాథుని వంచించెదను. దేశభక్తుడెవరో అప్పుడుగాని నిర్ణయింపబడదు. మహారాష్ట్రమంతయు నొక్కసారి చంద్రరాయ దివ్య వీక్షాప్రసాదలేశమునకై నిరీక్షించునుగాక.

(నిష్క్రమించును.)

ర ఘు నా ధ్

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము.

(ఆరామములో ప్రభాతమందవాయువులు సువాసనగా వీచుచున్నవి. ఆనందముతో పూలచెట్లు తలలూపుతున్నవి. పొన్నచెట్టుపైన ఆలపించే కోకిల సంగీతమునకు ప్రక్కసెలయేటి రొద శ్రుతి పోయుచున్నది. అది వసంతకాలము. సరళ మెల్లగా తీవల నొత్తిగించుకుంటూ చెట్ల సందులలోనుంచి కాలవ వద్దకు పోతున్నది. ఆమె వెంట ఒక స్నేహితురాలును కలదు.)

కమల

సరళా! నీ యౌవనశోభతోడ నారామశోభయు దినదిన ప్రవర్ధితమగుచున్నది. పోల్చిచూచినచో నీ యీయారామ రామణీయకతకన్న సహజవైదుషీ సమన్వితమగు నీవిలాసము త్రిలోక సమ్మోహనము.

సరళ

కమలా! నీఅతిశయోక్తుల కేమిగాని, ఇటురమ్ము. ఆ పెంటిపక్షి ప్రణయకోపమును దాని ప్రియుఁడెట్లను నయించుచున్నాఁడో చూడుము.

వలగొను,పోవుచో కువకు•వధ్వనులఁ జను పెంటితోడ, శా
ఖలనెటొ ప్రక్క నేయెదుగు,కంకులచంచువులందనిచ్చునా
పులుగు ప్రసన్నమైనసగము•మూసినకన్నుల తేలవైచె,ని
శ్చలత ప్రియుంకు ముగ్ధుడయి • జార్చెకపోలములందు
[బాష్పముల్.

కమల

ఇట్టిచిత్రము లెక్కడనో జరుగుచున్నను నీకెట్లగు పడెనమ్మా ! ఈ ప్రభాతవాయువులు ఆ మగపక్షి యు పలాలనమునకు చాల తోడైనవి.

ఈ ప్రభాతాంత్యసమయ మ • ల్లీప్రసూన
దళము లూరయుచు వలపుల • నొలకబోసి
పత్రముల సందుగా మంద • పవనమదియె
చల్లగావీచు ప్రియవచ • శ్శైలివోలె.

అనుభవింపగలవారికి ప్రకృతిలో నెంత ప్రశాంత మాధుర్యమున్నది ! ఇట్టి సమయములు మముబోలు చె లిమి కత్తియలతో వినియోగించుటకన్న............ (ఊరకుండును)

సరళ

(ఆశ్చర్యముతో) కమలా ఏమియో చెప్పదలచి వె నుకాడుచున్నావు ?

కమల

ఔను, నీవు గ్రహించితివని యూరకుంటిని చెప్ప దునా ?

సరళ

అభ్యంతర మేమి చెప్పుము.

కమల

ఆయానంద సమయములో .....సమయములో...

సరళ

చెప్పరాదు? ఆగ్రుక్కిళ్ళు మింగుట యెందుకు !

కమల

ప్రియుల.........నీకు తెలియనట్లే తరచేదవేమి-
నేను చెప్పను.

సరళ

తెలిసినది. ఈమాటకేనా యింత ఆర్భాటము ఆ పొదలలోనుంచి అంత విస్పష్టముగా వినిపింపకున్నను మధురముగానున్నది.

మంద మందానిలతరంగ ♦ మాలికలను
గలసి మచ్ఛ్రీవః పేయమై ♦ కమల ! వింటె
అదియె వినవచ్చు మోహన ♦ మైన గీతి
పశువులకు శిశువులకు గూడ ♦ బ్రహ్మపథము.

కమల

ప్రియంవదా ! నీవెంత బేలవు ? ప్రతిదినమును వినుచునేయుంటివిగదా. అది ప్రసవర సామృతా స్వాదనోన్మాదినియగు భ్రమరాంగన. నిజముగా నున్మాదుల గీతము లొక్కొకయెడ చాల ఆనందముగనుండు

ను. వారి కంఠస్వరమును గుర్తించుటయు కష్టము కాని నీమనస్సీ దిన మన్యాయత్తమైనట్లున్నది.

సరళ

కమలా ! నీవాక్యములయందే నీకు ప్రత్యుత్తరము గలదు. ఉన్మాదుల కంఠస్వరమును గుర్తించుట కష్ట మని ఇప్పుడేకదా చెప్పితివి. నాకుమాత్ర మెట్లు గుర్తింప సాధ్యమగును.

అట్టిచో నామనస్స న్యాయత్తమైనదని సకారణముగ నెట్లు నిరూపింప గలవు?

కమల

సరళా! నీపాండిత్య ప్రకర్షత నాకడలేదు. నవనవోన్మేషిత యౌవనప్రాదుర్భావవగు నీచిత్తము ఏమనోహర దృశ్యమున నేని లగ్నమౌననుట సక్రమముకాదా?

సరళ

ఔగాక. ఇప్పుడేమనియెదవు?

కమల

మాబావగారెవరో తెలియగోరెదను.

సరళ

ఓహో! భ్రమరాంగన యున్మాదము వర్ణింపబోవ, నీకేయది ఆవేశమైనట్లున్నదేమే. ఈ మాటలకేమిగాని, అదిగో ప్రాగ్దిశాచల వీధులలోనికి లోకబాంధవుడేతెంచు చున్నాడు. ఇక తడయరాదు. పూజాకాల మతిక్రమించు చున్నది.

ర ఘు నా థ్

లోకబంధుసమాగమా ♦ లోకనమున
జలజములుపిచ్చి మొలక న ♦ వ్వులు దోలంకె
ఆతఁడో పై న, నివినీటి ♦ యందు నిచట
అరయగాలేము సృష్టిర ♦ హస్యమేమొ.

ఈమాలతీ పుష్పములను కోయుదమురా.

కమల

(పూవులు గోయుచు)

ఒకటిచెప్ప మరచితిని. బిజాపుర సంస్థానము క్రింద నున్న తోరణదుర్గము మొన్న యీనడుమ కడుచాతుర్యముగా శివాజి మహారాజు వశపరచుకొనెను. వశీకరణకార్యము బహుభయంకరముగ నిర్వహింప బడెనట, ముఖ్య నాయకుడగు రఘునాథ భల్లాణుని శౌర్యమును జనులెల్ల పొగడుచున్నారు.

స ర ళ

అఫ్జల్ఖానుని వధించునాడు తన సైన్యముతో, జావళీపర్వత ప్రాంతారణ్యమున నున్న తురుష్కులతో బోరునప్పుడు ఒకతురుష్కుడు మోసముగా వెనుకనుండి భల్లాణముతో శిరముపై నేసెను. రక్తము ధారలై కారుచుండగా, ఎడమచేత నదిమికొనుచు తూలుచు యుద్ధము చేసినాడు.

క మ ల

ఆనాడునీతో రాలేక ఆమహాభాగ్యమును గోల్పోయితిని.

సరళ

క్షత్రియ పౌరుషము దేశారాధనకన్న, ధర్మసంస్థాపన కార్యమునకన్న యీతుచ్ఛ ప్రాణములపై తీపి వహించునా?

భండనభూమి నిల్చి పటు • పౌరుషలీల జయాభిలాషకో
దండవిముక్త శాతసము • దగ్రశిలీముఖ రాజిశత్రులన్
చెండినివాడె వీరుడగు • ఛీ! యని నవ్వరె దేశముక్తికై
వ్వండువిరోధియై బ్రతుకు•వాని,కులాపశదున్ దలంచినన్॥

కమల

సరళా! కోపించవేని చెప్పగలను. నీస్వరూపలావణ్య విలాసముల కాతడెంతయు తగియున్నాడు.

సరళ

(సిగ్గునటించుచు నిరుత్తర యగును)

కమల

నాయూహా సరియైనదే. సరళా నీయుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానము మెచ్చదగియున్నది.

సరళ (వినిపించుకొనక)

ఆహా! హా!! ఈద్రాక్షాలత ఎంతకోమలముగ నెదుగుచు పున్నాగ వృక్షమును మెలివైచుకొని పోవుచున్నది. అటుచూడుడు. అచ్చట కోమలములగు మల్లికాప్రసూనములు సగము విచ్చి కమ్మనివాసనల గ్రుమ్మరించుచున్నవి.

రఘునాథ్

(ఇంతకు మున్ను గోసిన పుష్పముల పూజాద్రవ్యము లుంచు పాత్రలయం దిడుకొని పోవుచుందురు.)

కమల

సరళా! ఇటు. ఇటు. ఇచ్చట మంచి మంచి పుష్పము లింతకుముందే వికసించినవిగలవు. అబ్బా! ఏమి యీ భృంగాగనల రొదలు, చెవులు గింగురుమనుచున్నవి. (మల్లికాపుష్పముపై నున్న తేటి నుద్దేశించి)

సరసములాడెదో! మధువ్రజాల్గాన నీచెలులెంతో బిల్వ ఈ కరణిని మానతలగనగ. కారణమేమి? భవన్మనోహరుం డరయగ వచ్చు తేటి! ఇటులారడి జెందకు, తోటివారు గు ట్టెరిగిన సిగ్గుగాదా కో ఇ. సీ! మకరందము లానబో మ్మికన్.

సరళ

కమలా! నీవెంత యుక్తిశాలినివే! ఉపమాలంకారమును వర్ణించుటలో కాళిదాసుని మరపించుచున్నావు- పుష్పాపచయ కార్యమున నేను వెనుకాడుచు పరధ్యానమున నుండుటచే "నీవుకోరి వరించియున్న ప్రియుడు తప్పక లభింపగలడు. ప్రాణసఖివైన నాతో యథాప్రకారము పూజాప్రసవముల గోయుము." అనునర్థముతో ఆడుతుమ్మెద నుద్బోధించు మిషమున నన్ను హెచ్చరించుచున్నదానవుగదా.

కమల (తనలో)

నెచ్చెలి నా యుపమానమును గ్రహించినది. ఎట్టి దుర్ఘట సమస్యలనైన సులభముగ గ్రహింపగల మేధా శాలిని. రఘునాధుడు మొన్న జూపిన విక్రమ విహార మునకు మోహితయైనట్లు తోచెడిని (ప్రకా) నేనా ఆడుతుమ్మెద నుద్దేశించి బలికితినిగాని నీకొరకై గాదు. దూదిదొంగ యనగ గడ్డము తడివి చూచుకొని నట్లు నీయులికి నీవే బైటవేసికొనుచున్నావు.

సరళ

అసత్యము ముందు తరువాత నీవు జనించినట్లు తో చుచున్నదేమే. ఎంత నవ్వకుండ బొంకెదవే. పూవులు గోయుము. (ఇరువురును పూవులు గోయుచుందురు రఘునాధుడు యుద్ధాశ్వము నొక చెట్టునకుగట్టి ఒక చో విశ్రమించును) విచిత్రము. ఈప్రకృతిలోనియందము గ్రహింపగలవారికి గోచరించును.

ఫలవినమ్రము సహకార • పాదపమ్ము
మల్లికలు ముద్దులిచ్చెడి • మధుపములకు !
గాలి మధువంత యొలికించి • కదలెనెటకొ,
నిద్రమైకమ్ముపో పద్మి • నీ కుమారి
నవ్వుచున్నది ఈ కథాం • తరముచూచి.

(పరికించి) ఎవ్వరో పుష్పములచ్చట కోయుచున్న ట్లున్నది.

రఘునాథ్

జలము చెట్లకుబోయు • శ్రమచేత మోమునం
దోచెడు స్వేద బిం • దువులతోడ
తళిమారు నెడప్రభా • తపు వాయువులు వీచి
కదలుకాడెడు నల • కములతోడ
పూవులన్గోయగా • బూనుట కసుగందు
తరుణారుణంపు హ • స్తములతోడ
గురుపయోధరయుగ • భరముచే నడచుచో
వడకెడు బడుగు నె • న్నడుముతోడ
ఆప్రణయముగ్ధమైన నే • శ్రాంతికముల
జాలుగొను నవ్వుడాలు; అ • ప్సరసయేమొ!
గాలివాలున నీటిపై • తేలిపోవు
నావనైతిని వాల్గంటి • నవకమునకు॥

ఆ రెండవ యాపె ఆమెచెలికత్తియ గాబోలు. ఎడనెడ కైదండ యొసగుచు శ్రమాపహార మొనర్చుచున్నది. (ఆలోచించి) జనార్దన దేవునకు సౌందర్యరాశియగు కన్యారత్నముండెననియు, ఆపె కేవల శరీర సౌందర్యముననే గాక, విద్యా వ్యాసంగముగూడ చేసినదని విన్నాను. ఆ యౌవనమూర్తి ... ... ఆ వెడద కన్నుల మందహాసరేఖలు, నిడుదలగు పెన్నెరులబంధమున మల్లికా గుళుచ్ఛములు, ఆమె కాకున్న ఈ యంబికారామమున నెవ్వరు విహరింతురు? (ముందుచూచి) అది యేమి కారణమోగాని ఆవిలాసిని దివ్యమోహన సందర్శనమైనదిమొదలుగ, అన్యవిషయముల మచ్చిత్తము

తగులొల్కానదు. మహారణ మొనర్ప బోవనున్న నాకీ వనితావలోకనము ప్రతిబంధకమే యైనది. అదిగో! వారిటె వచ్చుచున్నారు.

పత్రముల మాటున గులాబి • పడుచువోలె
ఆవిలాసిని పొదరిండ్ల • నందగించు
చిదుమ కుండగ ముండ్లు ర • క్షించుకీతి
వచ్చుచున్నది వెంట నెంవ్వతయొగాని!.

(సరళయుకమలయు,పువులుగోసికొనివచ్చుచు సమీపమునే యొక పీరుని ఆకస్మికముగజూతురు. సహజ లజ్జావతియగు సరళ కమల వెనుకనాగిపోవును)

రఘునాథ్ (శంకించి)

కన్యారత్నములారా! మీరలెవ్వరో మీపవిత్ర నామాక్షరములెవ్వియో నేనెఱుగవచ్చునా?

కమల

ఆర్యా! అభ్యంతరమేమి? మీరుచూడ సక్షత్రియశిఖామణులవలె దోచుచున్నారు. మీయమృత రసమొలుకు వాక్యములకు ముగ్ధలమైతిమి. ఇచట జనార్దనదేవను శివాజిసర్దారుకలడు. ఈమె యాతని పుత్రిసరళ. నేనాపె యనుగునేస్తురాలను. నన్ను కమలయనిపిలతురు. మార్గాయాసభారమున జొక్కియున్న మీయుదంత మెఱుగ దలచుట సాహసముకాదేని దయయుంచి తెలియజేసెదరుగాక.

రఘునాధ్

నిజముగా మార్గాయాసముచేనున్నను, ఈ యారామ దివ్యసేవాతత్పరతచే బడలికయంతయు తీరిపోయినది. అపరిచితుడనగు నాకు మీయుదంతము తెలిపితిరి. మీ సరళస్వభావము మధురముగానున్నది. మీ రూహించి నట్లు నేను వీరుడనుకాను.

సరళ (తనలో)

నాయదృష్టము చేరువకే వచ్చినది. ఈతడు రఘునాధు డని నాకు తెలియనట్లే కమలతో ప్రసంగింతును. (కమ లతో మెల్లగా రఘునాధు వినునట్లు) కమలా వారి నిగర్వము కడు ప్రశంసార్హము. వారు చెప్పినదానిలో నంతగా సత్యము లేదని నాహృదయము చెప్పుచున్నది. తమ నామధేయము మాత్రము తెల్పుట కేమి యభ్యం తరము కలదు?

రఘునాధ్

(స్వగ) నేను జావళీ ప్రాంతమున గాయపడినప్పు డిట్టి కంఠస్వరమే వినుపించినది. ఆయన పురుషుడు. సరే. (ప్రకా) అందు విశేషమేమున్నది. నన్ను "రఘునాధు" డందురు.

(సరళ చిరునగవుతో కమలవంక చూచును. కమల ఆశ్చర్యమును ప్రకటించును)

సరళ

నేను చెప్పినట్లే యైనదిగదా?

కమల

ఔను, నీ వదృష్టవంతురాలవు. వెతుకబోయిన తీవ కాళ్ళకు చుట్టుకొనినట్లయినది.

సరళ (తీక్ష్ణదృష్టితో)

కమలా ! నీవు సాహసించుచున్నావు. నేనేమి వెతుక దలంచితిని ? ఏది సంభవించినది ??

రఘునాథ్ (యోచించి)

జనార్దన దేవు డిందేయున్నాడా?

కమల

ఔనిక్కడనేయున్నారు. మీ కేమైన పనియున్నదా?

రఘునాథ్

బీజాపురాధీశునితో దలపడి పోరుటకు తీవ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. మహావీరులందరును యుద్ధసన్నద్ధులు కావలయునని మహారాజు హెచ్చరించినారు. జనార్దనునితో కొంతమాటాడవలసియున్నది. నేనును రణరంగమును చేరుకొనవలెను.

సరళ- (తనలో)

అయ్యో ఈతడు యుద్ధసన్నద్ధుడగుచున్నానని చెప్పుచున్నాడే. పర్యవసానమెట్లు పరిణమించునోగదా. జయాపజయములు దైవనిర్ణయములు. మత్పూర్వాకృత పుణ్యఫలమెట్లు విజయోన్ముఖుడగునో, హృదయమా! తొందరింపకుము. అశూరశిఖామణిని జేపట్టిచరితార్థము కాగలమహాభాగ్యము నీకున్నదోలేదో.

ర ఘు నా ధ్

క మ ల

ఆయనయింటి కడనెయున్నారు. నేడచ్చటనే మీరా తిథ్యము గ్రహింపవలయును.

ర ఘు నా ధ్

సంతోషమే. ఐన నేడెల్లనచ్చట నుండుభాగ్యము నాకొనగూడదు.

సరళ (మెల్లగా)

ఇప్పుడేగదా వచ్చుట మార్గాయాసమైన దీరనిదే ఇంత వేగిరమెందులకు.

రఘునాధ్ (తనలో)

ఆహా! ఏమియీమాటల పొందిక! మధుర మోహనస్వరూపమునకు సొంపగు సంభాషణ నైపుణ్యమును తోడై నన్ను పరవశుని గావించు చున్నవి. ఈయమకేమని ప్రత్యుత్తర మీయగలను? నేడిచ్చట నుందునా? (ప్రకా) కన్యామణీ! నీసహృదయ భావము పొగడ దగియున్నది.

స ర ళ

వీరపుంగవా! తోరణదుర్గ విజయము మీయవక్రవిక్రమకళాప్రదర్శనము చేత నేజరిగిన దనివింటిమి. అప్జల్ ఖానుపన్నెండువేలసైన్యమును చీకాకుపరచినారట. మీ కీర్తి చంద్రిక మహారాష్ట్రప్రపంచమునదశదిశావ్యాప్తమై కళావంతము గావించినది. తత్కారణమున నూతనోత్సాహ మేర్పడినది. అట్టి పరాక్రమవంతులరగు మీసందర్శనమున ధన్యులమైతిమి. మాతృదేశ స్వా

తంత్ర్యమునకై ప్రాణములనేని ధారవోయదలంచు మీ దేశభక్తి ప్రశంసార్హము. నేడు మీరు మాయింట నతిథులగు భాగ్యముకలుగుగాక.

రఘునాధ్ (తనలో)

నా సంకల్ప మీడేరునా యేమి? ఏమైనను నాయుద్దేశమును బయల్పరుప సాహసింపకూడదు. (పరీక్షా) వేర భ్యంతరమేమున్నది. జనార్దన దేవునితో ప్రసంగించుటాలస్య మగుకేని తప్పక మీయనుగ్రహమునకు పాత్రుడను కాగలను. (అశ్వమును విప్పి ప్రయాణమున కుద్యమించుచుండును)

కమల (సరళవైపుతిరిగి)

సరళా! వింటివా? ఆతని యంత్యవాక్యము.

స ర ళ

ఏమి? జనార్దనునితో ప్రసంగించుటాలస్య మగుచో మీ యనుగ్రహమునకు పాత్రుడను కాగలననియే కదా?

క మ ల

దాని యర్థము గ్రహింపనే లేదా! "నేనిచ్చట నిలచెదను" అని యనవలయునుగాని, "మీ యనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడను కాగలనే"మిటి? నేనింతకు పూర్వమే ఈ జోస్యమును వచించితినిగదా? నీయభీష్టమునకనుకూలమగు నర్థమందు తప్పక నిమిడియున్నది.

స ర ళ (సిగ్గుతో)

అది వారి మాటల నైపుణ్యముగాని నీవూహించిన యర్థమందు లేదు.

కమల

కాదు, కాదు. నీవు పొరపడుచుంటివో లేక నామూలమున నీయభిప్సి తాభిప్రాయము దృఢపరచుకొనుచున్నదానవో తెలియదు.

సరళ (కమలతో)

పదవే పోవుదము. పూజాకాల మతిక్రమించెడిని. వీరపుంగవా! శలవుగైకొందుము. మీకుయుద్ధమున జయమగుగాక.

కమల

ఆర్యా! శలవొసంగుడు.

రఘునాధ్

మంచిది. మీకు శుభంబగుత. (సరళ పోజాలకపోవును. వా రదృశ్యమగువరకును రఘునాధుడు చూచుచునే యుండును.)

రఘునాధ్

ఆవలుద నీలకై శిక • మందు జేరి
గాలిసోకినమాత్రన • కలగి యెగసి
పోయినవి మల్లికాసుమ • ముల దళములు
హృదయమటుగాక దాననే • యొదిగిపోయె.

హృదయమా! మహాహావ మొనర్ప బోవనున్న నీకీవనితావలోకనము, తద్రూపవిలాసధ్యానము భంగకరము, ఆయమ ప్రణయాధిష్టాన దేవునిగా నిన్ననుగ్రహింపగలదనియువ్విళ్లూరు చుంటివేగాని నీయదృష్టమెట్లు

రఘునాథ్

పరిణమింపనున్నదో యెఱుగనేరవు. రాజ భక్తిపరాయణుడనై దేశసౌభాగ్య సంధానమునకై పోరుదల పెట్టిన నాకీయుదంతము మాటిమాటికిజ్ఞప్తియందు రానీయకుము. ఈయపూర్వ ప్రేమైక సమావేశమున తన్మయుడనై దేశమును మరచిపోదునేమొ. అల్లదేయా కానవచ్చునదే దుర్గాదేవ్యాలయమైయుండును. సత్వరము పోయి కార్యోన్ముఖుండనయ్యెదగాక.

(నిష్క్రమించును)

ద్వితీయాంకము - ద్వితీయరంగము.

దుర్గాదేవ్యాలయము, ఉదయారుణకాంతులు ఆలయమును క్రమ్ముకొనుచున్నవి. అంతటను నిశ్శబ్దము, గాలిచప్పుడు క్రమముగా సూర్యప్రకాశములో గలిసిపోయినది. సామాన్య దుస్తులతో రఘునాథునిమూర్తి సగంభీర వినయముగా ఆలయముజేరి మోకరించియుండును.

రఘునాథ్- (నిమీలితలోచనుడై)

తల్లీ! భవానీ! దీనుడగు నీభక్తునియెడ ప్రసన్నురాలవుగమ్ము. విజయసాధనములగు చరణ సరసీరుహాములను చేతః పీఠినిల్పియుంటిని. నీకరుణాలేశము లేక నేకార్యమును సేయజాలము. రణతలమునజయమాపాదింపుము. స్వధర్మరక్షణార్థమై, భార్యాపుత్రాదుల, బంధుమిత్రుల, మడిమాన్యముల లెక్కింపక, తమస్వాత్రరక్తధారాప్రవాహముల నిజదేశీయ హృదయక్షేత్రముల స్వాతంత్ర్యబీజములు నాటదలచి సంగ్రామమాచరింపనున్న మహారాష్ట్రవీరవరేణ్యులత్యల్పసంఖ్యాకులు. వారిఆశయములు మహోన్నతములు. అనుగ్రహింపదగినవి.

ఆహవ దోహళుండయిన•యట్టిశివాజి మహారణంబు ను
త్సాహ మెలర్పలోకవి దిఃతంబుగ దేశవిముక్తిగోరి తా
సాహసవృత్తి సేయుపటు•శౌర్యముతోడ భవాని!నీవు వి
ద్రోహము సేయనెంచవుసు•తుల్ బొనరించెడికార్యమెప్పుడుః

మాదగు రాజ్యమ్మ్లేచ్ఛమతము • మంటను గల్పి తురుష్కమ్లేచ్ఛులు
సాదరవృత్తిమాని మము • జంపదలంచిరి; తల్లి! భావి భా
గ్యోదయసూచకంబుగను•నో ప్పెదుశ్రీమహారాష్ట్రరాజ్య సం
పాదన సేయనెట్టులను • పాయముసూపి తరింప జేసెదో.

మహారాష్ట్రకుల సమారాధిత ప్రధాన దేవతా!

నీయవ్యాజ కరుణారసప్రసాదమే, మావిజయసంధా
న కారణము. ప్రభుభక్తియుతుడనై, దేశారాధకపవిత్రో
ద్దేశముతో బాహాటోపమేపార రణంబాచరింప నాకుధై
ర్యము బ్రసాదింపుము. ఇకతడయరాదు. జనార్దన దేవుని
తోమాటలాడవలయును.

(ప్రస్థానము.)

ర ఘు నా ధ్

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము.

(బీజాపుర బహిర్భాగమున క్రొత్తగా వేసిన గుడారము ముందు అంధకారబంధురమగు నమారాత్రి. యుద్ధోచితమైనదుస్తులతో రఘునాధుడు శివాజీ మహారాజుముందు నిలచియుండును. కరదీపిక కొలదిగా వెలుగుచున్నది.)

శివాజి

రఘునాధా! బీజాపురదుర్గ వశీకరణార్థమై సర్వసన్నాహముతోడ మన సేనావాహినులువచ్చిన విగదా. నీవును, తానాజీయును ఈ రాత్రి కడుజాకరూకతతో మెలగి మీమీ శౌర్యముల జూపవలయును. మహమ్మదీయసైనికులిప్పుడు నిర్భయముగా నిదురించుచుందురు. కోటచుట్టవేసి మన మత్త మాతంగయూధముల సింహద్వారముగదియనడిపి ప్రబల కుంభస్థలాఘాతములచే కవాటభేద్యముగావించి కోటప్రవేశించి యవనసైన్యమును హాతమార్పవలయును. ఈలోన చాలమందికోటగోడలప్రాకి లోనికి జేరవలెను.

రఘునాధ్

ప్రభూ! భవదాజ్ఞాబద్ధుడనై నడువగలను. రహస్యము గానిట్లు కోటముట్టడింపవచ్చినామని మహమ్మదీయ సేనానులకెవ్వరికిని తెలియదు. కోట ముట్టడింపగనే మహమ్మదీయ సైనికుల నొకనొక్కనిగలేపి ద్వంద్వయుద్ధమునకు దలపడి చంపగలము.

శివాజి

నేనురాకున్నను నిర్భయమే. ఈకోట మనవశమైనచో చాలవఱకు బీజాపుర రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లే.

రఘునాధ్

తామఫ్జల్ఖాను వధావిధానమునకొనర్చిన ప్రయత్నములతో చాల నలసియుంటిరి. మరల వెంటనే ఈదండయాత్ర ఆరంభమైనది.

శివాజి

మహా వీరా! ఖానుని వధ బహు కష్టముపై నిర్వర్తింపబడినది. తానాజిమాత్రము చాలా స్వామిభక్తి పరాయణుడు. నీవలె అతడునురభసోద్రేకముతో విజృంభించి ఆవిజయమునకు కారకుడైనాడు.

రఘునాధ్

సుల్తానునకు ఖానుని మరణవార్త తెలిసినప్పటినుండియు అతని విచారమునకు మేరయే లేదట. తనరాజ్యము తన చేతులలోనుండి జారిపోయినదనియే తలచుచున్నాడట. నిజమంతియేగదా. ఒకవంక ఢిల్లీశ్వరుడును రెండవప్రక్క

మహారాష్ట్రులు, సమయమునకై వేచియున్న గోలుకొం
డనవాబు, వారిలో నంతఃకలహములు. ఈకోట వశీకర
ణయత్నము ఖాను వధకుపూర్వమునుండియు చేయుచు
న్నాము. నిజ మాతృపరాధీన శృంఖల విభంజ నోత్సా
హులగు మరాఠ వీరులముందు యవనులన నెంతవారు.
అరిరాజన్య మదేభకుంభయుగళో॰ద్యన్మాంసఖండంబుదు
ర్భరశౌర్యోగ్ర మరాఠవీర బలహ॰ర్యక్షంబుభక్షించుసం
గర మధ్యమ్మున, మాతృదేశ పరిర॰క్షాదీక్షపోనాడుము
ష్కరుదేహమ్ము స్పృశింపబోవు కడు నీ॰చంబంచు గో
మాయువుల్.

శివాజి

సెబాస్ ! రఘునాథా ! నీయనల్పమగు మాతృదే
శానురాగము కొనియాడదగినది. నీవంటి సేనాని లభిం
చుట నాపూర్వపుణ్య ఫలము.

రఘునాధ్

దేవా విజయసింహుడునుసూర్యాజియును నారాకకై
నిరీక్షించుచుండెదరు. మహారాజు నాజ్ఞతీసుకొని రమ్మని
పంపినారు. శలవా ?

శివాజి

నీకు నేజెప్పవలసిన దేమియు లేదు. సర్వజ్ఞుడవు.
అవసరమగుచో నొకసేవకుని నాకడ కనుపుము. భవానీ
యారాధనకు వేళయైనది. భవానీదేవి నిన్ననుగ్రహిం
చునుగాక.

విమతకాననదగ్ధ ♦ విలయానలాభమా
గాంగేయవిక్రమ ♦ క్రమవిభూతి
శత్రుమేఘధ్వంస ♦ చటులఝంఝూ నిల
సారూప్య గాండీవి ♦ శౌర్యపటిమ
అరిమహార్ణవజలా ♦ హార చండగభస్తి
యైనద్రోణాచార్య ♦ నలఘుశక్తి
ప్రతిపక్ష హృదయదుః ♦ ర్వార శల్యంబగు
భీమగదాకళా ♦ విర్భవంబు
మరతువోయేమొ రఘునాథ! దురమునందు
దళితవైరి విదారణో ♦ ద్యత్ప్రభావ
కలిత భీషణ ఘనపరా ♦ క్రమము జూపి
మరలిరమ్ము జయారంభ ♦ గరిమమెరయ.

మరియు శివధనుర్భంగ సమయసముత్సాహదీపితకళా విజృంభణాభి రాముండగు శ్రీరాముడాది గాగలవీర వరేణ్యుల చరిత్రము లెన్నియేని నీకవగతము లైనవియే గదా మనయౌన్నత్య మంతయు ఈకోటవశీకరణముపై నాధార పడియున్నది. జాగ్రత్తసుమా.

ర ఘు నా థ్

మహాప్రసాదము. గగనకాంత నిశీధినీలాంబర ధారిణియై యవనహృదయ కుహరాంతరవ్యాపితమదాంధ ముబోలి యొప్పుచు సాంద్రీభూతమై యావురించుకొని భయానకముగ నున్నది. కరదీపికా సాహాయ్యమునగాక సైన్యములు కోటముట్టడింప వలనుపడదు. నేపోయెదను.

ర ఘు నా ధ్

శి వా జి

మంచిదిరఘునాథా! మరల తానాజీ విజయసింహాల తో నాపూర్వకముగ తమ దేశమును మరువవలదని హెచ్చరింపుము.

ర ఘు నా ధ్

చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

(వెనుకబడిన తన సైన్యముతో తానాజీ మాలసూరె కోటముందరకు వచ్చుచుండును. అతడు వచ్చువరకే రఘునాధుని అధిపత్యమున కల్లోలింపబడుచున్న సైన్యము, విరిగిన కోటద్వారము కనుపించుచుండెను. కరదీపికల యొక్క కాంతి తానాజీ మాలసూరె మహావీరుని మహారాష్ట్ర తేజము బయలు పెట్టుచున్నది.)

తా నా జి

ఓరోరి! తురుష్క సర్దారులారా!

ఔరా! ధర్మవిహీనులై యిటులసూర్యాజీపరిక్రాంతదోస్సార ప్రాభవుడైననాతనిసె రోషంబూనుచున్ తాకుచే బీరంబా నిక కాచుకొండు, వితతా వేశుండు తానాజి, దుర్వారోగ్రప్రతిభాయుతుండగుచు సంగ్రామంబు కేతెంచె [డిన్

(పరిక్రమించి) ఓహో, హో! ఏమి యన్యాయము మావళే సేనానియగు సూర్యాజి యించుక నలసియుండుటను బురస్కరించుకొని ఒక్కపెట్టున తురుష్కులెల్లరును గవిసికొనుచున్నారే. కాని తమ సేనానాయకుని

కేయపాయమును రానీయక మావళేవీరులు యవనసర్దా రులదాకి తమ నాయకునికై ఖడ్గప్రహారముల కేని తల లొగ్గుచున్నారు. అదిగో! విజయసింహుడు తన యాశ్వక దళముతో వారలపైబడి నుగ్గునూచ మొనర్చుచున్నాడు. సైన్యములు కోట గోడల పాలికి పోవుచున్నవి. కొంతమంది గోడల పునాదులలో నగ్ని దగుల్చుచున్నారు. కోట వశమైనది. రఘునాథుని శౌర్యమెంత కొనియాడదగినది. అల్లదె! దీపావళీకాంతి మధ్యమునుండి సమరోత్సాహుడై తురుష్క దంతావళములపై లంఘించుచున్న రఘునాధ కేసరీకిశోరమును జూడ నాయెడ లుప్పొంగుచున్నది.

విజయసింహుడు మహా • శ్వికదళమ్ము తురుష్క
వీరుల గదియించి • పోరుచుండె
నిజఖడ్గధారావి • నిర్భిన్నమస్తకు
లై ధరఁబడ రఘు • నాదు డదియె!
యవనచమూసమూ • హమ్మున మూర్తీభవిం
చిన శౌర్యరాశియో • యనగదోచె
కలత నిద్దురచేత • తెలియక యవనులు
ఒండొరుల్ చంపుకో • నున్నవారు
బళిర! మహారాష్ట్రవిజయ సం • పత్ప్రభాక
రోదయారుణ కిరణ వి • ద్యోతమాన
తరుణ యవనాంగగళిత ర • క్తప్రవాహ
వీచికలు కోట గోడ బిం • బించుచుండె.

రఘునాథ్

నేనేగి మహారాష్ట్ర విజయ ప్రభాకరున కర్ఘ్యప్రదాన మొసగి కృతార్థుడ నయ్యెదను. ఇక తడయరాదు.

(ప్రస్థానము)

(రాజగడమున వీధి. చందర్ రావు, అబ్దుల్ రాజాక్ అను బిజాపుర సుల్తాను సైన్యాధిపతి.)

చందర్ రావు

అబ్దుల్! మాలసూరె ఫాల్కరుల పైకన్న రఘునాధుడన్న రాజున కమితగౌరవము. నిరంతర మాతని శౌర్యమునుగూర్చియే మెచ్చుకొనుచుండును. నేడాతనికొక గొప్ప బహుమానము నీయగలడని తోచుచున్నది. రఘునాధునితో నత్యంత మిత్రత్వము నెరపుచు అతని చేవ్రాలుతోనున్న కాగిత మొక్కటి మున్న సంగ్రహించితిని. గెలుపెట్లో కలిగినను, మహారాష్ట్రుల రహస్యములన్నియు రాజద్రోహముచే ధనాపేక్షవలన తురుష్కుల కెరుకపరచినట్లు వ్రాసితిని. గనుక నిద్రావస్థయందున్నప్పుడు సైతము వారలు జాగ్రత్తపడి చాలవరకు పోరుటకవకాశము గల్పించుకొనిరని రాజు విశ్వసించును. రఘునాధుని చేవ్రాలు స్పష్టముగ గన్పించుచుండగ అతడు వ్రాయలేదని యనిమాత్రము ప్రయోజనమేమి. నీవా యుత్తరము ప్రభువునకు చూపుము. నన్నెవరును అనుమానించరుగదా! నీచెప్పు విషయములకు నేనుగూడ తోడుగానుందును.

అబ్దుల్ రజాక్

రావుజీ! నీతంత్రము, చాతుర్యము, సుల్తానువారికి బాగుగ తెలిపియుంటిని. తురుష్కరాజ్య మస్తమించే రోజుల్లో నింత సహాకారముచేసిన మీచరిత్ర ప్రతిము సల్మాను మతస్థుడును జపించుతూ వుంటాడు. రఘునాధ్ జీకాదు. ఇంకా దుర్గాలుకూడా వశం జేసుకొనవలసి యున్నది.

చందర్ రావు

మన మాలస్యము చేయగూడదు. ప్రభువు సభాస్థానమును చేరియుండును. ఈ ప్రయత్నము నెగ్గినా, తరువాత తక్కిన దుర్గములన్నియు సుల్తానువారికి చెందువిధ మాలోచించవచ్చును రమ్ము.   (నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము—ద్వితీయరంగము

(రాజగడములో సభామందిరము. ఉదయ మెనిమిదిగంటలు. సర్దారులందరి పచితెరీతుల సోఫాలు, మహారాజా సింహాసనము. మహారాష్ట్రవీరుల వీరకృత్యములు, దుర్గముల ముట్టడలు చిత్రించిన పటములు సభామందిరమున వ్రేలాడగట్టియున్నవి. సూర్యాజి, తానాజి, జనార్దనదేవ్ వచ్చి ఆసీనులగుదురు. తరువాత చందర్ రావు అబ్దుల్ రజాక్ ప్రవేశింతురు. రఘునాథుడును శివాజి మహారాజును సభాస్థానము చేరినంతనే అందరును లేచినిలతురు.)

శివాజి

మహావీరులారా! బీజాపురాధీశునికోట మనస్వాధీనమైనది. మొన్న రాత్రి బంధించిన తురుష్కుల నందరను వదలివేయుడు. మీమీ ప్రతాపాతిశయములెల్లను యవనాధముల కెరుక పడినవి.

ర ఘు నా ధ్

ప్రభువరా! మాతృదేశవిముక్తికై పోరాటమాచరించి మేము ధన్యులమైతిమి. ఇదియంతయు దేవరప్రోత్సాహమువలన నేగదా.

తా నా జి

దేవా! తురుష్కులెట్టి యన్యాయమునైన జేయవెనుదీయరు. పాపము సూర్యాజి యలసియుండుటజూచి ఒక్కపెట్టున అతనిపైబడి ప్రమందింపజూచిరి. అప్పుడు విజయసింహుడు తన ఆశ్వికయోధులతో వారలముటడించినాడు.

రఘునాథ్

సూర్యాజి

కడచిన రేయి రణతలమున జీవముల బాయవలసియున్నను దేశసేవగావించు నదృష్ట మింకను నాకున్నది.

శివాజి

తానాజీ! నీవఫ్జల్‌ఖాను వధయందును పాల్గొని చాల శ్రమనందితివి. మీకు నేనేవిధమున కృతజ్ఞుడను కాగలనో తెలియదు.

జనార్దనదేవ్

రాత్రి రఘునాదుడు నాకు చాల సహాయమొనర్చినాడు. ఆతడు లేకున్న తురుష్కుల కరకు కరవాలములకు నాకంఠ మర్పింపవలసియుండెడిది.

శివాజి

ఈ మహావిజయమునకు ప్రమోదితుండనై మీమీ యర్హతలకు తగినట్లు బహూకరింప దలంచుచున్నాను. మొదటినుండియు నొక్క అపజయమేని లేని, మహారాష్ట్రశూరుల ప్రతాపాతిశయములు తురుష్కులు బాగుగా చవిచూచినారు. ముఖ్యముగా రఘునాదుడొనర్చిన నిరంతరకృషిచే ఈకార్యమున సఫలులమైతిమి.
ఆనిబిడాంధకార సమఁయమ్మున సర్వచమూపతిత్వమ్ముఁబూని విరోధిరాడ్దళనఁభూరిపరాక్రముడై గజేంద్ర ఘంటానినదమ్ము మ్రోగ పయిఁనమ్మయి తాకిజయించె, లోకసమ్మానితుడుఁ కృతార్థుడు సు మా! రఘునాధుడు
దేశభక్తిలోఁ.

తానాజి

జనార్ధన దేవునకడ్డుపడినప్పుడు రఘునాధునిస్థితిచాల అపాయకరముగనుండెను. ఆహా ఆతనిపగహితజీవనము.

రఘునాధ్

దేవరవారిపైనను మాతృదేశముపైనను గల యను రాగము నన్నట్లు ప్రేరేపించుచుండును. ప్రభూ! ఆ తురుష్క హంతకుల ప్రయత్నముతో నున్నను చాల శౌర్యముతో రణమొనర్చిరి. ఇదిగో ఇచ్చటికి తీసికొని రాబడిన అబ్దుల్ రజాక్ సర్దారు రణతలమునజూపిన ధైర్య పరాక్రమాదు లనుపమేయములు. అంత్యమున కోడి మనవశుడయ్యెనుగాని ఇతడు శత్రువీరదుర్నివారుడు.

శివాజి

వీరులారా! మీరు బంధించుకొని తెచ్చిన మహమ్మదీయుల నందరిని వదలివేయుడు. కోట మనవశమై పోయినది. కరవాలాది యుద్ధసామాగ్రులనొసగి శరణార్థులైరి గదా. రఘునాధా! నిఖిల సేనాధినాధా!!

మాతృదేశాను రాగ సం • భవముచేత
విపుల గంభీరదోస్స్ఫార • విక్రమమున
జయముగూర్చితి ఖడ్గ రా • జమ్ముగొనుమ
ధీర! ఇదియె మదీయ స • త్కారమయ్యా.

నిజముగా కార్యదీక్షకు దగుఫలితమిది కాకున్నను పలువురు వీరాగ్రేసరులలో నిదియొక బిరుదుగా గ్రహింపుము. (ఖడ్గమందించును)

ర ఘు నా ధ్

(రఘునాథుడు లేచి సవినయానందములతో ఖడ్గమందుకొనును)

దేవా! నేను ఫలమపేక్షించి యించుకంతయు యత్నింపలేదు. నా దేశ క్షేమము కొరకు నిశ్చల దీక్ష వహించుట, సర్వస్వము సర్పించుట, తుదకు ప్రాణము లేనియు గోలుపోవుట పరమధర్మము. అది యొకరిమెప్పునకు, కీర్తికిని చేయలేదు.

సూర్యాజి

తానాజీ! వింటివా వాని గంభీర వాక్యములు, అవి ఎంత ఆనందవహములుగ నున్నవి.

(చందర్ రావు సౌంజ్ఞచేయును)

అబ్దుల్ రజాక్ (ముందునకువచ్చి)

మహారాజ్‌జీ! నాదొక మనవి. యీసైన్యములో నొక రాజద్రోహియున్నాడు. తాము విశాలదృష్టికల వారు. గమనించుటలేదు. ఈనాటికిది విజయముగా మారినను ద్రోహమే దీనిరహస్యము.

శివాజి (ఆశ్చర్యముతో)

రాజద్రోహియా?

అబ్దుల్

ఔర్ హుష్యార్ భీ.

శి వా జి

మహారాష్ట్రిడా?

రఘునాథ

అబ్దుల్

జి. సర్కార్. ఆతడు వ్రాసిన యుత్తరము కావలెన న్నచి త్తగించవచ్చును.

శివాజి

ఎవ్వడా ద్రోహి ! వాడిచ్చటనుండెనా?...మహారాష్ట్రుడేనా? ఎంత కార్యమునకు బాల్పడెను. మహారాష్ట్ర రాజ్యగౌరవము మంటిపాలు సేయదలంచెనా? చూపింపుము. ఏదీయుత్తరము. ఇంద్రజాలము కాదుగదా యది...? నిజముగా మహారాష్ట్రులలో కుట్రలు శత్రులకు నివేదించు వాడొకడుండునా? వాడెవ్వడైననగుగాక, తురుష్కరుధిరార్ణోరాశి దేలిపోవు మహారాష్ట్ర నౌకలో రంధ్రమేర్పడినదా? ఏదియైన సహింతునుగాని ఈమహాఘోము...(ఉత్తరమందీయగా గ్రహించి చదివి దీర్ఘనిశ్వాసరమొకటి విడిచి నిశ్చేష్టితుడై) ఆ, ఎంతవిపరీతము జరిగినది. ఎంతటిదారుణమున కొడిగట్టినాడు. ఆరాజద్రోహిని ఏమిసేయవలయును. కఠినశిక్ష విధించెద. ద్వీపాంతరావాసము - పొరపడుచున్నాను. ఇకేటిదయ, ఇకేటి విశ్వాసము, సర్వమునుభగ్నమైనది. వానికిమరణదండన మేసరియగుశిక్ష. అట్లుగాకున్న నామహారాష్ట్రము శత్రువులచేతులలో బడిపోవును. నాహిందూమాత మధోగతి పాలగును.

రఘునాథ్

దేవా! ఆయుత్తరమేమి? అందేమి లిఖింపబడి యు

న్నది. ఈమీసేవకుని శరీరమున మహారాష్ట్ర వీరరక్త
ముప్రవహించు చుండగనే! రఘునాథ భల్లాణుని మొల
లోబాకువ్రేలాడు చుండగనే - రాజద్రోహి! మీపాద
ములకడ రాజద్రోహి!

శి వా జి

ఛీ! నీవెవడవు? పోమ్ము రఘునాథుడవా! అటుల
యిన నీమొగము చూడను.

జనార్దన దేవ్

ఏమి! మహారాజున కాగ్రహమును విచారమును కలి
గించు నీయుత్తరమేమి? ఇది శత్రుకల్పనమా? మహారా
జువిభ్రాంతియా! ప్రభునకంతటి విచక్షణ యుండదో.

శివాజి (తన్మయా వేశములో)

ఓహో! ఇంతమాత్రమునకు మరణ దండనమే! నేనం
తకృతఘ్నుడనా? కాను, కాను, వాడమితవిశ్వాసపాత్రు
డే. నాప్రాణముఃయందలిప్రాణమే. మద్భవిష్యద్విజయ
జ్యోతియే. కాడు(చేవ్రాలుచూచి) ఎప్పటికిని కాడు. నిపు
ణులకపటతాంత్రికమునెవ్వడెరుంగును?వాడట్లునటించెను.
నిజమగు చేవ్రాలు గనుపించుచుండ వేరువిచారమేల?
(సభవైపుతిరిగి) మహావీరులగుసభికులారా! గడచినరేయి
యుద్ధము నందొక కుట్రబయలు దేరినది. ఇదిచాలకాల
లము నుండియె రగుల్కొను చున్నదట. తురుష్కులకు
విజయోన్ముఖమై మన మధఃపతనులము కాదగినది.
విధి వేరు తలంచినాడు. సూర్యాజి! చదివి వినుపింపుము

న్యాయవిచారణనుగుగాక. (సూర్యాజీఉత్తరమందుకొని యిట్లు చదువును) తురుష్కుల పావనులగు నబ్దుల్ర జాక్ సద్దారువారికి. రఘునాథ భల్లాణుడు వ్రాయు విజ్ఞాపనములు. మీతో నిదివరకు కొన్ని రహస్యములను ముచ్చటించియున్నాను. ఇదివరకు అనేక యుద్ధములలో ప్రకటించిన నాపరాక్రమము శివాజీరాజు క్షేమమునకై గాక నాకీర్తికై యుద్దేశింపబడినది. రాబోవు యుద్ధమున శివాజి జయించిన నిక మీరాతనికి దాస్యము గావింపవలసినదె. ఇరువదివేల రూప్యము లొసంగి సర్వసైన్యాధిపత్యము నిప్పించినచో వానికుట్రలు వచించెదను. పాపము మీరు గాఢనిద్రియందుండగా ఎప్పుడో వచ్చి శివాజి ముట్టడించును. మీయుపేక్ష యెందులకో తెలియదు. నాయందు శివాజీకి చాల విశ్వాసము. ఆరహస్యములన్నియు నాకు తెలియును. తాము చూచినతక్షణ మీయుత్తరమును చించివేయుడు

భవత్సేవకుడు, రఘునాథుడని యున్నది.

(అందరు నాశ్చర్యమును బ్రకటింతురు. రఘునాథుడు నిర్విణ్ణుడై చూచుచుండును)

సూర్యాజి

ఆహా ! ఎంతకార్యము జరిగినది: ఎంతఘోరమునకు బాల్పడెను. ధనమపేక్షించెనేగాని రాజ్యమతధర్మముల బాటింపడయ్యెగా. రఘునాథు డిట్లురాయునా?

తానాజి

రఘునాథుడు దారుణకార్యాచరణడయ్యెనన జగము మెచ్చునే, పాపము శమించుగాక.

(రఘునాథ్ (తనలో)

హా! దైవమా!! నీసంఘటనలతి విచిత్రములు. నాదు రవస్థనుగూర్చి విలపింతునా? నీసృష్టిచాతుర్యమును దలచి ఆశ్చర్యానందముల వహింతునా? ఉత్తరమేమి? చేవ్రాతేమి? ఎవరు వ్రాసిరి? ఇది స్వప్నమా! నిజముగ జరుగుచున్నదా. లేక నాకట్లు వినపడెనా? నావిభ్రాంతియా, హృదయమా! విచారింపకుము. ధైర్యము వహింపుము. సర్వజగ దధినాథుండగు దేవుడు గలడు. హృదయ సంతృప్తికరమగు నాసత్ప్రవర్తనము గలదు. నారాజభక్తి గలదు. నా దేశభక్తికలదు.

ఒక్కమారుగ నీ సర్వధర్మములును గతుల దప్పనేని నాకాపద సంభవించుటయు సిద్ధము. వీటి కెంతకాలము సద్గతి కలదో అంతవరకు యేయపాయమును కలుగదు. ఒకవేళ సంభవించినను వాటిసత్యమును నిరూపించుటకు యత్నించు నాధైర్య కంచుక మాపచ్ఛరా హతమై విచ్ఛిన్నము గాకుండుగాక.

శివాజి

ఏమిరఘునాథా! నీవురాజ ......(శంకించి) ద్రోహివైతివా? ఈయుత్తరమునీవేవ్రాసితివా? ఆహా! ఎంతఘో

ర ఘు నా ధ్

రమునకు బాల్పడితివోయి! అయ్యది దేశమతధ్వంసకా
రణమని యెరుంగవా. నన్ను మోసగించితివిసుమా.

రఘునాధ్ (స్వగతము)

నేనేమి ప్రతుత్త్యుత్తరమీయగలను. మహారాజునాపై
గల గాఢ విశ్వాసాభిమానములచే ప్రబలమగు సా
క్ష్యము నిరూపించు నా చేవ్రాలుతోనున్న యుత్తర
ము దిలకించియు అడుగలేక యున్నాడు. రాజధర్మము
మీరరానిదాట వారిహృదయము మహాసంక్షోభావస్థ
యందు బడిపోయినది. ఏక్రూరుడీ చేవ్రాలు సృష్టించె.
(ప్రకా) దేవా! ఈవృత్తాంతము మీకెంత నవీనమో
నాకు నంతియ. చెప్పిన నమ్మకముకలుగదుగాని ఈపాత
కమున నాకెంతమాత్రమును సంబంధములేదు. అదిగాక
నేను మహారాష్ట్రుడనని చెప్పుకొనదగిన యీనా జీవిత
కాలమునందెప్పుడును నాదేశమునకు ద్రోహముగావింప
నని నాతల్లి భవానీదేవి దివ్యచరణారవిందముల యాన
గా ప్రతిన గైకొంటిని. ప్రతినయేల? ఏమాత్రమించుక
లోకజ్ఞానము గలవాడైనను ఇట్టి యకృత్యమునకును
స్వామిద్రోహమునకును బాల్పడడు. న్యాయశీలురగు
సోదర వీరులుగలరు. తాము సర్వజ్ఞులు. ఇంతకన్న నీ
యపనిందారోపణమున చెప్పదగినదియు చేయదగినది
యు లేదు.

సూర్యాజి

మన మేమి చేయగలము. రఘునాధుడు ద్రోహియా? నామనస్సాక్షినన్ను ప్రతిఘటించుచున్నది. నేననజాలను.

శివాజి

రఘునాథా! నీవు మోసగాడవు. నీవర్తనమెల్ల దెలియవచ్చినది. నీక్రూరబుద్ధిని బహుచాతుర్యముతో గుప్తము చేసితివి.

రఘునాధ్

స్వామీ! నాకేమియు తెలియదు. ఆ అబ్దుల్ రజాక్ సర్దారు మన ప్రతిపక్షిపక్షము వాడుగదా.

శివాజి

బహుభాషివి కాకుము. నీవువ్రాసిన యుదంతమిది. నీచేవ్రాలిది. (ఉత్తరము చూపుచు) మత్కర వాలము గలదు. రాజ శాసనముసుమా. నిజమువచింపుము. అనవసరముగ మదుగ్ర కోపా నలాభీల జ్వాలల కేలశలభమవయ్యెదవు?

రఘునాధ్

ప్రభూ! నాకీప్రాణములంత తీపిగావు. నాయందుదోషమున్న ఆసర్వేశ్వరుడు సర్వధ్వంసము గావించును. నిజముగా నీయభియోగ ఫలితముగ ఏయపాయము రానున్నను సంతోష పూర్వకముగ భరింపగలను. ఎందుకన నేనొక ధర్మకార్యమునకై, సత్య వాక్యపాల నోద్యోగినై బలిగా పరిగ్రహింపబడెదను.

రఘునాథ్

తానాజి

అమంగళము ప్రతిహత మగుగాక.

చందర్ రావు (తనలో)

ఇదియే తగుతరుణము. రాత్రియుద్ధమునకు కొంచె మాలసించెను. ఇదియు నొక కారణమై ఈయభియోగమున కెక్కువబలముగ నుండును. (ప్రకా) ప్రభూ! ఏమికారణమోగాని ఆరాత్రి యుద్ధమున కించుక నాలస్యముగవచ్చెను.

తానాజి (దృష్టినిగిడ్చి)

వదరకు,నోరుమూయుతులువా!పలుమాటలుమానిచూచితే కదనము సేయరాడు వెను కంబడెనంచు,మరొక్కసారి బలెక్కదవొకొ?నాదుఖడ్గమిది గోక్షమియింపదుదుర్జనాళి; తానెదురయిపోరి దిగ్విజయ మేర్పడ సేయడె రేయిదుర్మతీ.

(ఖడ్గము తీయును)

రఘునాథ్ (అపవారించి)

తానాజీ! నీవు తొందరపడకుము. భగవానుడు సత్యమును మరుగు సేయడు.

తానాజి

సర్వసైన్యాభేద్యతురుష్క మాయావ్యూహ విభంజనసఫల మనోరథుడై శత్రుపక్షవీరులు హాహాకారము లొనర్చి శిరఃకంపములుసేయ విజయలక్ష్మీకర గ్రహణ మొనర్చివచ్చిన రఘునాథ మహావీరునిగా అధిక్షేపించుచుంటివి?

మహారాజున కీ యిచ్చకములు నచ్చవు. సర్వమెఱుంగుదురు.

చందర్ రావు

నీకున్నంతటి యభిమాన గౌరవములునాకునురఘునాధునిపైగలవు. కానిన్యాయము వచించుట కేనువెనుదీయను. చూడగా మీయిరువురకును ఇందుసంబంధ ముండవలయునని తోచుచున్నది.

శి వా జి

మీవాదములు కొంతసేపు విరమింపుడు. రఘునాధా! రాత్రినీవు సంగ్రామమునకు కొంచెమాలస్యముగ చేరుకొంటివా?

రఘునాధ్

దేవా! చందర్ రావు సత్యమునే వచించెను.

శివాజి (మౌనము)

అబ్దుల్ రజాక్

సుల్తానువారి ఉంగరము రాత్రీయుద్ధమధ్యమున నాతనికి బంపబడినది. బహుశా ఆతని కవచములోనేఇప్పటికిని యుండవచ్చును.

శివాజి (ఆలోచన నటించి)

క్రూరా! ఇదినీకల్పనగా దోచుచున్నది. రఘునాధుడపరాధియా? శాత్రవునిమాటలు నమ్మజాలను పొమ్ము. చందర్ రావు! ఆతనికవచమునం దెక్కడనైన అంగుళీయకముండెనేమొ బరీక్షింపుము.

చందర్ రావు (వెదకి)

దేవా! ఉన్నది ముద్రగూడ తురుష్కులదివలెనే యున్నది. (మహారాజు చేతికిచ్చును.)

(శివాజి చూచి, నిశ్వాసమువిడచి ఉగ్రుడై)

దుర్మార్గా! మిత్రద్రోహి! నీకిక శిక్షతప్పదు. నీకుట్ర బయల్పడినది. నీమోసము బహిరంగమునకు తేరని నీవు నిర్లక్ష్యముగా అంగులీయకమును కవచమునందే యుంచుకుంటివి. ప్రబలమగు సాక్ష్యములు రెండును నీసమక్షమముననె కాన్పించినవి. (సభికుల నుద్దేశించి) సభికులారా! ఇకనైన రఘునాథుడు శిక్షార్హుడేనా? వీనికే శిక్ష విధింపవలయును. రాజద్రోహి మొగముచూడను. వీనిని క్షమించినచో ఇంకను ద్రోహములు ప్రబలిపోవును. రఘునాథా! ఇందులకు కేమిచెప్పెదవు?

రఘునాథుడు

నేనేమియు చెప్పజాలను. సర్వమును విధివిధానము.

సూర్యాజి (లేచి)

మహారాజా! సోదర వీరులారా!! నాదొక మనవికలదు. నాకు న్యాయమని తోచినవిధము వచించెదను. రఘునాథుని పిన్ననాటినుండియు మనమెఱుగుదుము. అతని సత్ప్రవర్తనము, శౌర్యము, ధైర్యము అన్నియు నింతవరకు జరిగిన దుర్గవశీకరణములయందు పరిభవులకు చక్కగ విశదమైనవి.

ఇక ధనాపేక్ష నాతడు వహించి ఇట్టికార్యము న కొడిగట్టెనని చెప్పవలసివచ్చినచో ఆతనిసామర్థ్యాతి శయమున కనువుగ తామున్వయముగసత్కరించుచున్నా రు. అదిగాక నాయనుభవమువలన గ్రహించినంతవరకు ఆతడు ధనకాంక్షచే పోరినవాడుకాడు. అతనికి దేశభ క్తియు, రాజభక్తియు మెండు. ఇకచేవ్రాలునుగురించి, అది శత్రుకల్పితము. ఆవిషయమై చందర్‌రావునకుగూ డ తెలిసియున్నట్లు నామనస్సాక్షి యుద్బోధించుచున్న ది. రఘునాథు డందరిని స్నేహపాత్రులట్లుతలచువాడగు టచేత ముఖ్యముగా నింతమూడినది. ఎవడో ఆతని మి త్రుడ నని చెప్పువాడే అంగులీయకమును కవచమున జార్చియుండును. లేకున్న అపరాధి యుంగరము చెం తనుంచుకొనునా? తమ చిత్తముపై రఘునాథుని యదృష్ట మాధారపడియున్నది.

(చందర్‌రావు ఏదో చెప్పబోవ శివాజి వారించి)

శివాజి

నాచిత్తమేమి ? న్యాయము కావలయును. పాతాళ ములోపడిన మహారాష్ట్రమును జీవితాశలు వదలి పైకె త్తునప్పటి రాజద్రోహిని నేనెన్నడును క్షమించను. ర ఘునాథా ! సూర్యాజి చెప్పినటుల చందర్‌రావు నీకు విరోధియా ? లేక విశ్వాసఘాతుకముగ ప్రవర్తించువా డనియైన ఎప్పుడేని నీబుద్ధికి యోచించుకొనగలిగితివా?

రఘునాథ్

లేదు.

శివాజి (మెల్లగా)

అట్లైనచో రఘునాథా ! వినుము. నీవు విశ్వాసపా త్రుడవై బహుదుర్గనిర్మాణ వశీకరణములయందు సాయ పడితివని యభిమానముచే న్యాయదూరుడనై ప్రవర్తింప లేను. ఎదియెట్లున్నను నీచేవ్రాలుగల యీ లేఖాంశము లసత్యములని చెప్పజాలను

చంద్ర్ రావ్ కార్యమున తెలిసినవాడనియు, నీపై నిట్లారోపించెననియు, చెప్పుటకైన సూర్యాజి హేతుబద్ధ ముగవచింపలేదు. నీకునుఆతనికిని ఎట్టివిరోధములేదని నీ వుస్వయముగానొప్పుకొనుచున్నావు. కావున ఆతడు నిర్దో షి. అదిగాక తురుష్కసర్దారుని అంగుళీయకమొకటినీవ ద్దనేదొరికినది. ఆత డీ రహస్యము వెలిబుచ్చడుగదాయని నీవుధైర్యముతో చెంతనే యుంచుకొంటివని నేననుమా నించుచున్నాను. అందులకు నీవువిధివిధానమని నిరుత్తరు డవైతివి.(తనలో)కావున ఇట్టిద్రోహిని మరణశిక్ష విధిం తునా? (ప్రకా) నీవు నీఖడ్గకవచ శిరస్త్రాణములను వదలి దేశ...భ్రష్టు...డవగుట కనుజ్ఞ యిచ్చుచున్నాను. సేవకా! ఈతనినిమన రాజ్యపు పొలిమేరలు......దాటిం (అని సవిచారముగ సభా మందిరమునుండి కంపించుచు పోవును. దిశలంధీ భూతములగును. రఘునాథుడు నిశ్చే ష్టితుడైయుండెను.)

సూర్యాజి

హా! హతవిధీ! నీవెంతకైనజాలుదువు. నీవిధానమును మరల్ప నెట్టిమహామహులకును దుస్సాధ్యము. నీసామర్థ్య మద్వితీయము. ధర్మ మార్గానువర్తులకే కష్టపరంపరల సంధింతువు.

రఘునాథా! రఘునాథా!! నీకెట్టిదుర్గతి సంప్రాప్తమైనది. నీ వీ దుస్సహావమానము నెట్లుభరింపగలవు? నీవంటిపగమ వీరశిఖామణి, నీవంటి యపార సుగుణసంపన్నుడు, నీవంటి సన్మిత్రరత్నమును వేయి జన్మలకేని చూడగలమా? లేము. లేము. అట్టి యదృష్టము మాకికలేదు. మే మీ దుస్సహ వియోగమును భరింపలేము. నేను నీ వెనువెంటనే వచ్చెదను. నన్ననుగ్రహింపుము. మహారణ్యసీమలకేని, పర్వత గుహాంతరములకేని ఎట్టిదుర్గమ ప్రదేశములకేని రాగలను. (రఘునాథుని డాయంబోవును)

రఘునాథుడు

మిత్రమా! ఇదేమి వెఱి? ఇది ధీరలక్షణముకాదు. నీవంటి శూరశేఖరుడిట్టి వంతకు లోనుకాగూడదు. నా బోటివానికి ధైర్య ముద్బోధించు స్థానమందున్నావు. ఏమానవున కేకాలమున కెయ్యది సంప్రాప్తముకాగలదో అదియంతయు పూర్వకర్మ పరిపాకానుసరణమై యుండును. సుఖదుఃఖములను సమానములని తలచి ఎవ్వడు స్వధర్మ నిర్వహణార్థము పెనగులాడునో వాని

కెన్నడును మృత్యు భయముండ జాలదు. మహారాజు దేశాంతరవాస శిక్ష విధించెనుగాని మరణశాసన మొనర్చినను సంతోషపూర్వకముగ భరించెడివాడను.

నాపూర్వ కర్మంబు • నట్ల జేసి ప్రభువు దే
శమ్మును విడువ శా • సనము జేసె
శిక్షింప రక్షింప • శ్రీశుండెగాని క
ర్తృత్వమ్మొకరిపై • యెసగునయ్య
స్నేహబంధముచేత • చింతింతురే కాని
విధివిధానమ్ము త • ప్పింతురయ్య
దేశభాగ్యమునకై • దీక్షతో వర్తించి
తినిగాన వేరు చిం • తింపనయ్య
కానిమహారాష్ట్ర నాయకా • గ్రణియు ప్రభువు
శ్రీశివాజి దివ్యపదరా • జీవములకు
కడ నమస్కారమర్పించి • కదలిపోవు
భాగ్యమదిలేమి దుఃఖించు • వాడనయ్య.

(గడ్డము పుచ్చుకొని) మిత్రమా! నన్నుమన్నింపుము. నీవేల వెన్నంటెదవు? మన దేశము మహా క్లిష్టస్థితిలోనున్నది. మహారాజునకు సర్వవిధముల మీతోడ్పాటు జూపి దేశమునుద్ధరింపుడు. నాకొక చింతమాత్రము బాధించుచున్నది.

దేశమునుబాసి పోవచిం • తింపగాని
పావనంబగు మహారాష్ట్ర • వంశమునకు

తీరని కళంకమును గూర్చి • తినని మాత్ర
మేనుకృశియింతు జీవాంత • మైనదాక.

తానాజి

సుభ్రాద్రతన్నయా! నీవీదుష్కార్యమొనర్పలేదని నాకు బాగుగ తెలియును. సూర్యాజీసోదరుడు వచించిన దెంతయు సమంజసము. నామనస్సాక్షి నీవు నిరపరాధివని వేయి మారులు వచించుచున్నది. పాపమాతురుష్కునకీయింద్ర జాలము తెలియదు నీపై గలయసూయచే నెవడో దురాత్ముడీ పన్నాగమంతయు బన్నినాడు. నన్ను నీతో రానీయవా? ఎంతకఠినాత్ముడవు. ఓహో నీవు కఠినాత్ముడవా? కావు. కావు, నేనపచారముగావించితిని. (తనలో) నన్నెట్టులయిన ఈతడుగానీయడు. పరుల కష్టమునోర్వలేని స్వభావమితనిది. ఓసర్వజగ దంతర్యామి! సర్వేశ్వరా!!

పరులకష్టముజూచి • భరియింవ జాలక
సాయమ్ము నెరపెడి • న్యాయమూర్తి
నాలుకతెగిపడి • నగ స్వప్న మందేని
అనృతమ్ము లేనిస • త్యవ్రతుండు
అనయమ్ము దేశసే • వార్థియై బహుదుర్గ
విజయముల్ గాంచిన• వీరవరుడు
స్వామిభక్తి ప్రద • ర్శనమున తనప్రాణ
ధనముల జూడని • త్యాగశీలు

రఘునాధ్

డకట! దుర్విధి బలావిధా • నానుసరణ
కలితదేశాంత వాసశి • క్షావిధంబు
శాసితంబైన మాతృదే • శమ్మువీడి
పోవుచున్నాడు నీవెట్లు • కావ గలవో?.

రఘునాధా! నీవెప్పుడును మహారాష్ట్రజాతికి కళంక ప్రాయుడవని తలపబోకుము. నిజముగా నీవు శిరోభూష ణమగుట అతిశయోక్తి కాదు. నీపై నీదురభియోగమును బన్నిన కలుషాత్ముని కనుగొని చిత్రవధగావింతుము. జాబిల్లిపైని మేఘపంక్తులవలె సజ్జనసంకటములు సత్వ రమపరిసిపోవును.

సేవకుడు ప్రవేశము.

అయ్యా, ఆలస్యమగుచున్నది. ప్రభునియాజ్ఞ మీర రాదు.

(రఘునాదుడు ఖడ్గము కవచము శిరస్త్రాణము త్రోల గించును) సోదరవీరులారా! నాకు శలవొసంగుడు.

సోదరునిరీతి నిన్నాళు • లాదరించి
నారు ఏలోపమేని యొ • నర్చియున్న
నక్ క్షమింపుడు, చూతుమే • నాటికైన
నాదు నిరపరాధమ్ము గ • న్పడిన యెడల.

(నిమీలితలోచనుడై)

కాలము చాలిపారక అ• కారణమానభియోగమొందునా
పాలబడెక్ మరేమెఱుగ• పాపము, నీచరణమ్ములాన ప

శీలను జేసినాడనో చ • లింపక నీదగుసేవ, అంతియే
చాలెను సెటితోశలవా • సంగుము పంపుముమాత్ర దేశమా!.

అన్నలారా! సెబోయివచ్చెద. జనార్ధనజీ! నీవేలపలు కాడలేక నిర్ఘాంతుడవైచూచెదవు. ప్రబలకారణములతో నాపైనీయభియోగము తేబడినను ప్రేమబంధముల త్రెంపకుండుట ధీరలక్షణము గాదు.

చందర్ రావు (తనలో)

దైవమా! నాప్రయత్నమున సఫలుండనైతిని. మహారాజునకు నాయందనుగ్రహము కలిగినది. వీరెంత నాయెడల నసూయగానున్నను, ఒకనాడందరకును తలమానికమనై శోభింపగలను. (నిష్క్రమించును.)

సూర్యాజి

నన్నిటనేవదలి పోయెదవా? రఘునాథా......

(రఘునాథుడు తోడివీరులదీనత్వమునకు జాలిపడియు ధీరలక్షణములతో నిష్క్రమించును.)

తృతీయాంకము - తృతీయరంగము

(ఉద్యానవనములో సాయంకాలమైనది. పడమటికి జారిపోయే సూర్యునికాంతి రమణీయమగు తన ప్రకాశముతో వనమున కంతయు నొకక్రొత్త మెరుగుపెట్టినది. ఒంటొంటి నొరసుకొనుచూ నూతన వికాసముతో పరుగెత్తిపోయే పలుచని మేఘశకలములు, జరీపనిచే సినట్లున్న తమసౌందర్యమును అచ్చటనున్న కొలనిలో ఒక్కసారి తొంగిచూచినై. ఆదక్షిణపుగాలికి పూవులు రాలిపోవుచున్నను సు వాసనల నెట్లుపంచిపెట్టుచున్నవో ఆరహస్యమును తద్వనచరురా లయ్యు నామెవాటి యాదర్శకజీవితము నర్ధము చేసుకొనుస్థితిలో లేదు. ఆమెసరళ, ఒకమూలతీ మంటపముదరివియోగభారాలస యట్లునిశ్వా సములు విడచుచు తలపోయుచున్నది)

దైవమా! నీహృదయము కర్కశశిలాకల్పితము. నీసృష్టిదయారహితము. సజ్జనసంకటములగల్పించుటలో నీనైపుణ్య మద్వితీయము. ఓహో! పొరపడి యనవసర ముగ నాసర్వేశ్వరుని దూరనేల? ఎవ్వరికర్మఫలము వారనుభవింపక తీరదుగదా! రఘునాధా!......రఘు నాధా! నీకుదేశాంతవాసశిక్షయే. నీవేమియపరాధము గావించితివోయి, శివాజీరాజేంద్రుడు దురాలోచన లేని వాడా? నీవాతని కమితవిశ్వాస పాత్రుడవే, ఏమియైన నేమిలాభము.విధివిధానముదాటరానిది హా!రఘునాధా!

శారదచంద్రికాయుతని • శాసమయ్యమున అల్లనాడు వి స్ఫారితలోచనాంతములజాలొ్కనుపిన్ననినవ్వుతోడ, నీ

హారమిదేమరాళగమనా! గ్రహియింపుము వీడివచ్చితీ
వాగమణీయ పుష్పవనమం''దనిమాక్తికమాలనీయవో!
ఆహా! ఆతని వచోరచనాచణత్వ మెంత రసోద్దీపక
ముగనున్నది. ఆతని సత్శీలదయావిలాసములు స్మర
ణీయములు. "నీహారము పుష్పవనమున మరచివచ్చితి
మరాళగమనా!" యనిసంబోధించి యొసంగెను. ఎంత
దయార్ద్రహృదయము. కొంచెముగనైన నా చనువుచే
నాతడు గంభీరత వహింపక తన సహృదయభావమును
ప్రకటించినాడు. (నిస్పృహతో) ఇకేటియాస. విధి
నా యెడ కేవల ప్రతికూలుడు. అట్టి త్రిజగత్సమ్మోహన
మోహనాకారము, అట్టి సకల వీరదుర్నివారదోస్సార
పరికల్పిత వీరరసైకమూర్తి, నీకరతలామలకమగునని
యువ్విళ్ళూరుచుంటివా ?

కలుగునే రఘునాథ • గాఢసమాశ్లేష
ణమ్ముమీ తనవు కే • నాటికైన
అమరునే ప్రాణేశు • నలఘుపాదాంబుజ
తత్పరసేవహ • స్తముల కెలమి
కాంచునే రమణీయ • కమనీయమోహనా
కారమ్ము నా కండ్లు • కరవుదీర
ఆలకించునె మధు • రామృత నిష్యంద
భాషణమ్ములశ్రవః • పాళిసెలగి
యక్షగంధర్వసిద్ధ సా • ధ్యామరేంద్ర
వినుత కాంతాజనాసాధ్య • విమలగాత్రు

డేడ ? ఆతని వరియించు • చేడ ? అకట !
కష్టసాధ్యమ్ము సిద్ధ సం • కల్పనౌట.

ఆహా ! నా పెన్నిధానమును గోలుపోయితిని. నా కేదితెరవు? ఏమి యా దివ్యసుందర విగ్రహుని లావణ్యము..... ఆమోహనాకారమిప్పటికిని నామానసిక దర్పణమున ప్రతిబింబించుచునే యున్నది.

ఏ శూరశేఖరుడు మన్మనోకాసార విహారరాజహంసయో, ఏ సౌందర్యరాశి నా యౌవన పుష్పవాటికా వసంతమూర్తియో, దైవమా! ఆతనినే నానుండి వేరొనర్చితివి. నాపై నీకింత పగయేల ? నీ రూక్షేక్షణ ప్రసారముల కీ దీన కాంత, ఈ స్థిరసంకల్ప. ఈపతిప్రాణయే గురియయ్యెనా ? (మల్లికామంటపమున మేను వాల్చును)

కమల (ప్రవేశము.)

నాప్రాణసఖి సరళ రఘునాథుని దేశభ్రష్టుని గావించిరను శిక్ష నాలించుటయే మొదలు నానాటికిని కృశించుచున్నది. ఆతడు దేశ భ్రష్టుడై నాలుగు మాసములు దాటినవి. ఎచటికిబోయినదియు తెలియరాదు. ఈ యమప్రేమ రఘునాథునియందు నిగూఢమై, నిరుపమానమై దనరుచున్నది. అంతటి ప్రేమసంకల్పము నాశనము జేయుట పాపకరము. పాప మీ యుపవనమునకు జేరుకొని యుండును. (వెతుకుకొనుచు మల్లికామంటపాంతర మూర్ఛితయగు సరళనుచూచి) అయ్యో !

ఎంత మనోవ్యాకులమున నీమె కుమిలిపోవుచున్నది. ఈ తీవ్ర నిశ్వాసములచే చిరుచెమ్మటలు పోసినవి గావలయు.

(సపర్యచేయుచు చెంతకూర్చొనును)

(రఘునాధుడు కషాయవల్కలముతో, నిర్వేదముతో, వనాంతరములోనికి చేరుకున్నాడు.)

అకటా! కర్మఫల ప్రభావము విప • ర్యాసమ్ముగాదోచు తావక సేవాపరజీవితమ్ము గడుపగ • భాగ్యంబు లేదయ్యె, నేనిక సేయందగుకార్యమీయవనిపై • నేముండు, దుష్కీర్తివ్యాపకమయ్యెగ మహారాష్ట్రదేశజననీ! • భారమ్ము లీ జీవముల్.

ఓమాతృదేశమా! నిన్నుగొల్చు భాగ్యరేఖలు మాసిపోయినవి. భవత్సేవాపరాయత్తజీవితము నాజన్మాంతరమున నేనిని కలుగనేరదు. నాపై మోపబడిన యీదురభియోగము పూర్వపక్షముసేయ ప్రయత్నించియు విఫలుడనే యైనాను. నాప్రభువు ... నాశివాజీరాజేశ్వరుని మన్ననలనందదగు సదృష్టము భగ్నమైనది.

ఓ మహారాష్ట్ర కులపావనచరిత్రా! దోర్విక్రమాటోప వినిర్జిత గాంగేయా! నావిశ్వాసము, నాప్రభుభక్తి నాదేశానురాగము నెరిగినవాడవయ్యు నిట్టి చెట్టబట్టింతువా? ప్రభూ! నన్ను క్షమింపుము. నేరస్థాపనకు ప్రబల కారణములు నిరూపింపబడుటచే నీవిట్లు శిక్షించితివి. ఎంతకాల మీా సన్యాసివేసమున మసలవలయును? తన దేశమునకును తన ప్రభువునకునుగాని శరీరము లీయవనీతలమున సజీవములై యుండుటకన్న మహోజ్జ్వలా

నల కీలాహుతమై శాశ్వత శాంతి వహించుట కరము శ్రేయస్కరము.

హృదయమా! ఏటియీ వేదనము? కష్టసమయముల యందే నీ ధీరత్వమును గనపరచుట కవకాశము. నిజ వేషము మారి నాలుగు మాసములైనవి. ఆ మధురా వనాంతరావాస మానందదాయకమయ్యె, నాహృద యము మాతృదేశమువైపునకును, హృదయేశ్వరి వైపు నకును ఆకర్షింప బడుచున్నది. నా కింకేమి మిగిలి యున్నది. అంధకార గర్భమున హోరుగాలిలో సంక్షు భితమగుచున్న మహోదధి తరంగములమధ్య నావబగిలి పోయిన ప్రయాణీకున కెవ్వరుగతి...?

ఇది తుదిసారిగా ఈమె సమావేశము నపేక్షించితిని. ఆవిలాసిని యభీష్టముగూడ నా దురదృష్ట ఫలితాంశము గనే పరిణమించినచో ఈతనువు లరణ్యముననే జీర్ణించి పోవును. సాయంసమయ విహారమునకొఱకు నా దేవి యటకు వచ్చును, నాభాగ్యముపండును. నావలపు తెలి యుట కీవేషమెంతయు నుపకరించునుగాక! చమురొడిసి పోయినదీపిక గాలిలోపెట్టబడినది. ఆరునో మండునో... సంశయింపను కూడదు.

నను దవ్వులనుజూచి • నాతి సంశయ భావ
మంకురింపగ బోమ • లల్లె నిలిపె
నన్నెల్లరును 'రఘునాథు' • డందురటన్న
తళుకు వాల్జూపుల • తరుణిచూచె

తన్వి 'యుండు'డటన్న • దయకుపాత్రుడనౌదు
నంటి సిగ్గొందె వా • ల్గంటియపుడు
వదలిపోలేనట్లు • ప్రణయరసోదీర్ణ
వదనమ్ముతో నన్ను • జూసిపోయె
ఆశుభాంగి మృణాళ బా • హాంతరాళ
డోలికాశయనమ్ము, న • న్నేలకున్న
తద్వియోగ మహానలో • ద్యచ్ఛిఖాళి
కాహుతిగ తనువౌసగుటో • యగునుపిదప.

విచ్ఛిన్నమనస్కుడనై ధీరత్వముచెడి యనేక విధముల చింతించెదను. నా దక్షిణనేత్ర మదరుచున్నది. ఇది శుభసూచకమె. నాదేవి యట కాన్పించును. నన్ననుగ్రహించును. ఈ ప్రశాంత సమావేశము మజ్జీవిత ఫలాఫల సమస్యల పరిష్కరింపనున్నది. నా ప్రియాన్వేషణమున కీప్రకృతివలన నిరోధము కలుగకుండ నుపాసించెదను.

తరుపత్రమర్మర • ధ్వనిగాగ కదలింతు
మానుమా, చెవిపీడ • మందపవన !
అనటితోటలప్రేవ • లంటి ఘోషించుచు
ప్రవహింపకుమ, నిర్ఝ • రంబ ! నీవు
కలకలారావ సం • కులమొనర్పకుడు కొం
త తడవించుక శకుం • తమ్ములార !
తరుణా రుణచ్ఛటా • దర్పితమ్మగు సాంధ్య
రాగంబ! తీక్ష్ణవై • రమ్ముమాను

ర ఘు నా ధ్

ప్రాణసతిజాడ లెరుగ నా • యత్తమైతి
అంతరాయమ్ముగల్పింప • కమలమతిని
సాయమొనరింప దగు కటా • క్షమువహించి
సర్వభర్తిష్టుండితండు ని • స్సంశయంబు.

(అటునిటు తిరిగిచూచి)

ఎందును గాన్పింపదే. ఈ దినము వనమునకే రాక యుండును. ఇంత ప్రయాసపడి వచ్చినను వృధయేమై నది. ఈ ప్రయాణము నా దేశమునకును, ప్రియురాలికిని, తుదిదర్శనముగనే మార్చినది. నాయాశలు నిరాశమైన వి. పూర్వమార్గానుసరణమే కర్తవ్యము.

వెతకి వేసారి దౌర్భాగ్య • విధిదలంచి
చివర చూపైనకలుగని • చింతచేత
వదలిపోయె ప్రియుండని • సుదతితోడ
దయనుదెల్పుడు వన దైవ • తమ్ములార!.

(తిరిగిపోవుచు మల్లికామంట పాంతరమున సఖిసపర్య తోనున్న ఒక యువతిని జూచును)

(ఆశ్చర్యముతో)

ఎవరచ్చట ? ఒక కాంతామణి ఆ మంటపమున దీనాననమై,కృశాంగియై యొరగిలబరుండి దీర్ఘముగ ని శ్వసించుచున్నది. ఈమె సంతాపభారాలసనిస్పృహయై, కుంచుకొనిపోవుచున్నది. ఒక యౌవని దుఃఖాశ్రువుల తో సపర్యసేయుచున్నది. మచ్చిత్తహారిణి సరళా దేవి కాదుగదా...?

సరళ (నిదురలో)

రఘునాధా! పోకుము. పోకుము. నా కీ చిరబ్రహ్మ చర్యమునే విధించితివా?

కమల

ఏమిది? ఈయమ పలువరించుచున్నది. (సరళ వీపు తట్టును) సరళా! సరళా! ఏమిది! లెమ్మా. ఎంత వెఱ్ఱిబాగు లదానవమ్మా.

రఘునాధుడు (చెట్టుమరుగునకు చేరును)

వీరలేదో మాటాడుకొనుచున్నారు. ఆమె విచార మునకు కారణము తెలియునుగాక. నేనిచ్చటనేయుండి సాంగముగ నాలించెదను.

సరళ (తుళ్ళిపడి)

అయ్యో! రఘునాధా! నీకెంతటి యాపత్తు సంఘటించి నది?

కమల (తనలో)

నన్నీమె రఘునాధుడని భ్రమించుచుండెనా యేమి? (ప్రకా) అమ్మా! నేను కమలను. విచారపడిన ప్రయోజనములేదు. ఆత డిదివరకెన్ని యో యామడల దూరమున, ఏ మహీధరగుహాంతరాళముల నీయవమానము భరింపలేక జీవితమును గడుపుచున్నాడో.

రఘునాధుడు (వినుట నభినయించి)

ఆమె సరళ, పలువరించుచున్నది. రఘునాధా! ఎంత టివిపత్తు నీకు సంఘటించినది! యని తుళ్ళిపడిలేచినది.

ర ఘు నా థ్

అదిగో కమల యోదార్చు చున్నది. ఆ రఘునాథు డెవరు? ఆతనినిగూర్చి యీామె కింతవిచార మెందులకు? ఇది సందేహాస్పదము.

సరళ

గుహాంతర సీమల వసించుటయే; (మతిలేక) ఎవరు? నీవబద్ధ మాడుచున్నావు. ఆతడిచ్చటనే యున్నాడు. అదుగో!

రఘునాథ్

నన్నీమె పోల్చినదా యేమి? ఆరఘునాథు డీయభాగ్యుడుకాడుగదా? నాకీమెస్థితి వింతగా దోచుచున్నది.

కమల

సరళా! నీ నిదుర మైకముపోయి స్పృహరాలేదా? ప్రొద్దైన క్రుంకలేదు. సాయంసమయమున నిదురయేమి? నీ శోకమే ధ్యానము. అటు చూడుము. తెలిమొగిలు ముత్తెమ్ముల బంగరుజరీపని చేసినటులొప్పు సాంధ్య సంపద.

సరళ (నిస్పృహతో)

నాకేమియు రుచింపవు పొమ్ము....

కమల

ఈమె నెట్లోదార్తును?

సరళ (స్పృహతో)

కమలా! ఎప్పుడు వచ్చితివె. వాని జాడ యేమేని

తెలిసినదా? ఒక్కమారు నా కన్నుల పండువుగ చూపింపవుగా?.

క మ ల

ఇంకెక్కడ నున్నాడు. ఏమార్గమున బోయెనని వెతుకగలము. నీది పవిత్ర ప్రేమయయ్యేనేని, అది భగవత్ప్రీతికరమేని తప్పక ఆతని నిరపరాధిత్వము బయల్పడి మహారాజుచేతనే రావింపబడును.

సరళ (ఆతురతతో)

నిజమంతియేనా? అటులైన నా ప్రేమ పరమపవిత్రము కావున భగవత్ప్రీతికరము.

రఘునాధ్

ఓహో! నిరపరాధిత్వము బయల్పడుట, తిరిగి మహారాజుచేతనే రావింపబడుటయా—ధన్యుడను. ధన్యుడను. ఈప్రశంసయంతయు నీ యభాగ్యుని గూర్చియే. నిక్కముగ నన్నిమె వలచినది. నావియోగమీమెకింత విషమావస్థను ప్రాపింపజేసినదా? ఛీ! రఘునాధా! నీ వెంతక్రూరుడవు. నీవలన ఎందరెందరా ప్తులు తీరరాని వ్యధలకు గురియైరి.

వెతలకు ముంచితి తోటి వీరవరులకు • విశ్వాసహీనుండటంచతిగాక్షోభిలె రాజు, దుర్వ్యశమిలకు వ్యాపించె, ప్రేమించిసంతత సౌఖ్యాగమనమ్ముగోరు సతి న • న్యాయమ్ముగా [నాదరించితివో జీవితమా! కఠోరమతివై • ఛీ! ఎంతపాపిష్టివే.

రఘునాథ్

ఇంతగ పలవించు నాప్రేమ సూత్రానుబంధము నెఱుంగ బయల్పడెదను. [వారిని చేరబోవును]

సరళ

కమలా! అటుచూడుము. ఎవ్వరా యోగిసత్తముడు? ఇటేవచ్చుచున్నాడు. వ్యధా ఖిన్నమై మూర్తీభవించిన శృంగార దేవతవలె నున్నాడు.

కలువపూతళుక్కుల • దోలుకు కర్ణాంతిక
వ్యాపిత నేత్రద్వ • యమ్ము దనర
జడలుగట్టిన కురుల్ • మెడమీద వ్రేలుచు
ఒకవింత సౌందర్య • మొలుకుచుండ
ఆపాదలంబిత • మైన కాషాయాంబ
రమెవిలువయగు వ • స్త్రముగ మెఱయ
స్వర్ణ కాంతులు, పరి • శ్రమచేతగాబోలు
నవనవస్నిగ్ధ బా • హువులతోడ
తపసి వేసము దాల్చిన • తరుణ యౌవ
నప్రభాసీతమన్మథా • నన్య దివ్య
మూర్తి యోయన బొల్చునీ • పుణ్యుడెవరో?
చూడుమా! వచ్చుచుండె ఈ • జాడలందు.

ఏమికారణమోగాని, ఆమునివరుని జూచుటతోడనే నా కపూర్వమగు భక్తిప్రపత్తులుదయించు చున్నవి. ఆ తేజశ్శాలి నామనోహరునిగూర్చి ఏమేనిజోస్యము వచించునేమో. రానిమ్ము. నీవే కొంచెమడిగిచూడవే.

కమల (స్వగతము)

ఈమె ప్రేమయెంత నిర్మలమైనది. రఘునాథుని సందర్శనమెట్లును లభింపదు. ఈయన హృదయమును మరల్పుటయు దుస్సాధ్యము. తుదకేమి కానున్నదో.

గోస్వామి (సమీపించుచు)

రఘునాథా!

ఘోరపడినోరుజారకుము, మోహవశమ్మున నీయుదంతమా
తరుణిభవద్వియోగమునె దగ్ధదలపోసిక్షమింతునేమొకో,
శరభమదేభ సింహముఖ సంకులక్రూరమృగాటవీస్థలుల్
భరమన కేగమించునొకొ వారకనీవెను వెంటనయ్యయో!!

అకారణముగ నీ ఘోర పాపమునకు గూడ దలపడకుము. నీపాపపరిపాక ఫలమే నిన్నింత యధోగతుని గావించినది. నీవులేకున్న జీవములేని పరిత్యజించునంత వియోగావస్థయందున్న కుసుమకోమలి నేల యడవులపాలు గావించెదవు.

సరళ, కమలయు.

మహానుభావా! నమస్కారములు. తామిందు దయచేయుడు.

(గోస్వామి మంటపముపై ఆసీనుడగును.)

గోస్వామి

అభీష్టావాప్తిరస్తు.

కమల (సరళ వైపు తిరిగి)

తథాస్తు చెలీ! ఈయోగీశ్వరుని యాశీర్వాదము భావి ఫలారంభ సూచకము.

సరళ

స్వామీ! అవ్యాజముగ గలిగిన మీపవిత్ర సందర్శనమున మేముధన్యులమైతిమి. ప్రభావసంపన్నమగు దేవరనామధేయ మెఱుఁగ వచ్చునా?

గోస్వామి (స్వగతము)

సతీ! నానామధేయము నీకుచిరపరిచిత మైనదియు, ప్రస్తుతనీవిషమావస్థకు కారణభూతమైనదియునై యున్నను, ఈమోసగాని కృత్రిమవేసమును జూచి నిరూపింప లేకున్నావు. (ప్రకా) నాపేరుగోస్వామి యనెదరు. నీవింతటి విచారభారమున మునిగియుండ గతమేమి? ఎవ్వరితనయవు?

(సరళ కన్నీరొత్తుకొనుచు)

ఈనిర్భాగ్యురాలియుదంతము వినతగనిది. ఎవరితనయనైననేమి ప్రయోజనము. (నిశ్వాసము) నాకేదేని తారకమంత్ర ముపదేశింపుడు.

గోస్వామి

చెప్పుముఅంతటియధైర్యమేల? భగవదిచ్ఛ యుండు నేని యేప్రయత్నములు మానవాసాధ్యములు. విచారమందినఫలమేమి? నీకోమల శరీరమునేల యకారణముగ దుఃఖభాజనన మొనర్చి అలయించెదవు?

కమల

స్వామీ! తాముసర్వజ్ఞులు. మానెచ్చెలిహృదయతా పనివారణ మగున ట్లనుగ్రహింపుడు.

స ర ళ

స్వామీ! ఈజీవితమె భారమగుచున్నది.

గోస్వామి (యోచించి)

అబలా! నీవృత్త అమాయకురాలవు. నీవిచారకార ణము తెలిసినది. ప్రియుని వియోగమునకై యిట్లుకృశిం చుచున్నావు.

కమల

చూచితివే. నీమనోభావము వారికెంతసుగ్రాహ్యము గనున్నదో, దివ్య దృష్టికి గోచరించున దంతయు చెప్ప నిమ్ము.

సరళ

స్వామీ! నాప్రియుడు నన్నేలుకొనునా? ఆతడెచ్చట నున్నను సరియె, నన్ను తనహృదయేశ్వరినిగా ననుగ్ర హించిన నాజన్మము తరించును.

గోస్వామి

అతడు అత్యంత శూరుడు. దేశభక్తిపరాయణుడు.

సరళ

ఔను. ఏమిప్రయోజనము. సర్వము విధిప్రాబల్యము.

కమల

చెలీ! ఇంకొకటి యడుగవలయును. ఇది యంతయు

నీముఖ భావమునుబట్టి తెలిసికొనెనందుము. ఆతనిపేరు, ఎన్నడేనిముందు నిన్నుచేపట్టు నదృష్టముకలదోలేదో తెలిసికొనవలయును.

మునివరా! పరీక్షయని తలపకుడు. మన్నింపుడు. నాప్రాణసఖి ధైర్యమునకై ప్రశ్నించెదను. అతనినామధేయమేమి? అతడెన్నడేని ఈయమ దురవస్థను బాపిమన్నింపగలడా? శ్రమగల్పించి నందులకు క్షమింప వేడెదను.

గోస్వామి

కన్యారత్నములారా! మీదీనావస్థ నాకు కడుజాలికరముగానున్నది. అతని నామధేయమా? (ఆలోచించి) అదితెల్పిననామె కింకను మనోవ్యధ గలిగించిన పాపము నందువాడ నగుదునేమో?

సరళ

లేదుస్వామీ! లేదు కర్ణపేయముగవిని ఆతనిలో నైక్య మయ్యెదను.

గోస్వామి

ఏమిలాభము. బాలా! ఆతనిని రఘునాధుడని పిలిచెదరు.

సరళ

హా! రఘునాధా! రఘునాధా! నీవుదక్క నాకీప్రపంచమున నింకేమి మిగిలి యున్నది. అట్టి నిన్ను మనసార

పల్కరించి యేని, కన్నార తిలకించి యేని, ఎఱుగనే. ఎంత యభాగ్యురాలను. (మూర్ఛితయగును)

గోస్వామి

ఇది భరింపరానిది- భరింపరానిది- నాకున్నవిచార ముస గ్రమ్మిపోక లేనిపోనివ్యథ కలిగించితిని. కలిగించు కొంటిని.

(సరళ లేచును)

నీప్రియుడు నీకు సందర్శన మొసగగలడు. హృదయ పూర్వకముగ ప్రేమించిన వారిప్రేమ నాశనము జెందదు. కార్యసిద్ధి కాకపోదు.

సరళ

ఆతనిపై మోపబడిన నేరమున కాతడెంతవరకు సం బంధించి యున్నాడు? (తనలో) యోగి యేమనునో?

గోస్వామి

ఆ నేరమునకును, ఆతనికిని ఏమాత్రము సంబంధము లేదు.?

సరళ

మరెవరు గల్పించిరి. కారణ మేమి?

గోస్వామి

చందర్ రావనుమహారాష్ట్రసేనాని మహమ్మదీయసర్దా రునినుండి లంచముదిని కృత్రిమస్నేహమున ఆతనిపై శివాజీరాజేశ్వరునికిగల యభిమానగౌరవముల కసూయా పరుడై ఈ తాంత్రికమును బన్నినట్లు తోచుచున్నది.

కమల

నేను కొంచెము చూచాయగా విన్నవినియున్నాను. శివాజీరాజు, తానాజి సూర్యాజీలనుపరిశోధనకునియమిం చినారు. వారీచందర్ రావే కారకుడని నిరూపించినారట.

సరళ

కమలా! నాతో ఈ విషయమేల చెప్పవైతివే.

కమల

ఆవిషయముపూర్ణముగ నిరూపించలేదు. అందులకే నీకుచెప్పలేదు.

సరళ

స్వామి! ఆతడు తననిరపరాధిత్వము నిరూపించుకొ నుటకైన ప్రయత్నింపడా? అకారణముగ శిక్షననుభవించు నా? కష్టమెట్లున్నను అపయశమును రూపుమాపుట కేని యత్నింపవలసినదే?

గోస్వామి

ఔను, మొన్నరఘునాధుడనుపేరుగల వీరుడొకడు నాకడకువచ్చెను. వికాసవంతమైన ఆయన నేత్రములలోని కాంతి స్థంభించియున్నది. పదభ్రష్టుడగు మహారాజువలె నాతడుకనుపించినాడు. ప్రసంగమధ్యమున, తనహృద యము నెవతయో అప్సరఃకన్యహరించినదనియు, దేశ భ్రష్టుడగు తన ఆయాసమాయావని బాహుబల్లరీ శయనముఃన నెప్పుడుశమించుననియు; దీనముగా నన్నుప్ర శ్నించినాడు. నీ ప్రియురాలు చేకూరును వగవకుమని

యూరడించితిని. ఆరఘునాధునిచరిత్రమునకు నీయవస్థసరి పోవుచున్నదే!

సరళ

చిత్తము. అందుల కాతడేమనెను. ఆతనిముఖచిహ్నములెట్లు పరివర్తనమయ్యెను?

గోస్వామి

చిరునగవు పెదవులపైకివచ్చి విచారముతో నాకుపో యెను. పాప మీదుర్యశము భరింపలేక యిట్లన్నాడు. "నాయభియోగమునందలి సత్యమును నిరూపింపయత్నించెదను. అందు విఫలుడనయ్యెదనేని నా దేశమునకును, నాప్రభువునకును, నాప్రియురాలికిని దూరస్థుడనే యగుదును".

సరళ

నాధా! రఘునాధా! నీసంకల్పము ధర్మబద్ధము. నీదేశానురాగము, ప్రభుభక్తియు గణనీయములు. ఇట్టి మహోదార స్వభావుడు నాప్రాణభర్తయైనందులకెంత యుధన్యను. మేలువీరపుంగవా! మేలు. నీకుసతీప్రణయము, దేశభక్తి, ప్రభుసేవ, యను నీ మూడును సమాన ధర్మములు. నీహృదయపూర్వకమగు ననురాగమంతయు నీ మాటయందును లగ్నమై యున్నది.

ఈ సమస్యలను ధర్మబద్ధముగ పరిష్కరింపవలసి వచ్చినప్పుడు ప్రభువునెడ, దేశమునెడగల భక్తిని మలినీభూతము గావించిన అపయశమును రూపుమాపక,

కేవలము నీ ప్రియురాలికై కక్కురితి పడవు. అట్టి నిగ్రహాశ క్తి నీయందు వెలుగుచున్నది. నాకునదియ సమ్మతము. స్వామీ! ఇంకేమేని వచించెనా? తన యభియోగమును పూర్వపక్షము సేయ సమర్థుడగునా?

గోస్వామి (స్వగ)

ఈమె నెంతయోకాలము వ్యధాభారమున క్రుంగజేయను. (ప్రకా) అతడు తనప్రయత్నమున సఫలుండగునని తోచదు.

సరళ

ఎప్పుడైన మీాదర్శనమునకేని రాగలనని చెప్పెనా?

గోస్వామి

చెప్పియేవెళ్ళెను. మరల నే నా ప్రాంతములకు వెళ్లునప్పటికి రాగలడు. ఒకవేళ నాతడు కలియుచో నీసందేశమేమిగా వచింపుమనెదవు?

సరళ (స్వగ)

హృదయమా! ధీరత్వముతో, పతిప్రాణవగు నీవు నీహృదయవల్లభునకు యోగ్యమును, అమూల్యమును నగు సందేశము నంపుము. అరణ్యవాసియై కృశించిపోవు ఆయన దుఃఖము ద్విగుణీకరింపకుము. (ప్రకా) స్వామీా ! నేడు మీాకు చాల శ్రమగల్పించితిని. నా పూర్వకముగ ఆమోహానున కిట్లు వచింపుడు.

వనసీమ నలనాడు • గనిమోహావశత వి
యోగసంతప్తయా • చుండెననుడు

రఘునాథ్

కఠినశిక్షాప్రాప్తి • కలిగెనంచునువిని
నిలువు నీరైపోయె • పొలతియనుడు
తనువులు వేరైన • తగప్రాణ మొక్కటే
యని స్థిరసంకల్ప • యయ్యెననుడు
ఆత్మ గౌరవదృష్టి • యవసరంబేకాని
మోహ మొక్కటె చూడ • బోలదనుడు
చివికి జీర్ణించి తుదకుని • శ్చింతతోడ
ప్రియునకై నాదు దేహము • ర్పింతుననుడు
నిరపరాధిత్వముఁ దెల్ప • నేరడేని
ప్రథిత నిజఖడ్గమదియె శ • రణ్యమనుడు.

గోస్వామి (గగుర్పాటుతో తనలో)

సెహబాస్! సతీ! సెహబాస్! నీవంటి ధన్యచరిత్ర నా యర్ధాంగియగుట కే నెంత పున్నెమొనర్చియుంటినో అట్టి నీతో ... ... నీతో సుఖించు భాగ్యము లేదు గదా! (తలవంచుకొని యుండును.)

సరళ (గద్గదముతో)

స్వామీ! మరచిపోక, జ్ఞప్తియందుంచుకొని, శ్రమయనక మన్నించి ఈసందేశ మందింపుడు.

గోస్వామి (తనలో)

నాదుఃఖము, నానిస్పృహ, నాప్రణయము, కంఠదఘ్నమైనవి. నేనేమియు బలుకజాలను. నేనిట నుండజాలను. (ప్రకా) అట్లే చెప్పెదను. నేబోయివత్తును. (నడచుచున్నాడు).

సరళ

స్వామీ ! ఈ దాసురాలు మరల మరల ప్రార్థించు చున్నది. తప్పక ఈసందేశము నందింపుడు.

కమల

దేవా! మాకు శలవా సంగుడు. (గోస్వామి అదృశ్యు డగును.)

సరళ

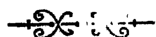
సఖీ! ఆమహానుభావు డదృశ్యుడయ్యెనే. ప్రియుడీ సందేశము నాలించి కఠిన-శహృదయనుగ దలంపడు గదా. శ్రమయనక నేనే ఆయన వెనువెంట బోయి నాథుని దర్శింతునా? ఆతడెంత దూరముబోయెనో? కమలా! రమ్ము పోవుదము.

కమల—(తనలో)

అయ్యో! ఇది యేమిసాహసము. వియోగార్తయై కృశించిన యంగవల్లికతో, కాలినడకతో ఈమె యెన్ని యామడలు నడువగలదు. వలదని వారించెదను (ప్రకా) నెచ్చెలీ! సరళా! పోకుము—పోకుము, సాహసింపకుము. నీవు నడువజాలవు. అపుడే కాళ్ళు తడబడుచున్నవి. నీకు శుభమే యగును. ఏటి యధైర్యము. భోజనమేని యొనర్పక నీ యకాల ప్రయాణమేమి?

సరళ

వలదు. జనకుడు వారించును. నామాట వినుము. నాకు భోజనము వలదు. ప్రపంచము వలదు. సర్వరక్షకుడా జగన్నాథుడు కలడు—నాథుడు కలడు— (సరళ పోవుచుండును కమల వెన్నంటును.)

ర ఘు నా ధ్.

చ తు ర్థాం క ము.

ప్రథమ రంగము.

(ప్రతాపగడ సింహద్వారమువద్ద శుక్లపక్ష పంచమినాడు లేత వెన్నెల కాయుచున్నది. చుట్టు చెట్లు, ఆకులతో కప్పబడిన సామాన్యమైన గృహములు అస్పష్టముగ కనుపించుచున్నవి. సమీపమునందలి యడవులలోని క్రూర మృగముల సందడి వినవచ్చుచున్నది. ఆదృశ్యము నాటి ఆడవిపల్లెల భయంకరనివాసమును, అమాయిక జీవనమును, వెల్లడించుచుండెను. సింహద్వారము ముందు శివాజీ సవిచారముగా పచారు సేయుచున్నాడు.)

నే నెంత కఠినాత్ముడను! ఎంత విశ్వాసఘాతకుడను, నాయీ అపఖ్యాతి జగతీవలయమెల్ల నలముకొనియెను, రఘునాధునిబోలు రాజభక్తి పరాయణుని, దేశభ్రష్ట శిక్షావిధానమునకు గురియొనర్చిన నా కపయశముగాక మరేమి ప్రాప్తించగలదు. లేదు. ఆతనియెడల దోషము లేదని యెట్లు తలపనగును? ఆతని చేవ్రాలుగల లేఖ యగుపడునంతవరకును ద్రోహియే యగుట నిస్సంశయము. అతని కెవ్వరునువిరోధులును లేరుగదా. ఎవరు కల్పించి యుందురు ? సూర్యాజి తానాజీల నీ విషయ పరిశోధనమునకు నియోగించితిని. చందర్రావున కిందు సంబంధ మున్నదనియే నిశ్చయించినారట. త్వర

పడి వారట్లు నిశ్చయింపరు. నా మనస్తాపము హెచ్చగుచున్నది—. విచారించెదను. ఎవరక్కడ? సేవకా ! మన సేనాధిపతి సూర్యాజీని నా యాజ్ఞగా వచించి యిటకు దోడ్కొని రమ్ము. పొమ్ము.

సేవకుడు

దేవా! చిత్తము.

శివాజీ

లేదు—రఘునాథుడు రాజద్రోహము గావింపనే లేదు. అత డట్లు చేయుడు. ఇందుల కెవరి యాలోచనమును అవసరములేదు. రఘునాథుడులేక నా రాజ్యము శోభింపదు. నా ప్రయత్నము ఫలింపదు— నేను మానవధర్మము నెంతవర కనుసరించితిని? తనకు సహాయమొనర్చిన వానిని, తన సర్వదిగ్విజయ కారణుని, తన్ను దైవమువలె భావించువానిని, తనకై సర్వస్వ మర్పింపగలవానిని, దేశాంతరుని గావించి, కడలేని యిడుమలపాలొనర్చిన కఠోరహృదయునకును, మానవ ధర్మమునకును ఏటి సంబంధము. రఘునాథుడు ద్రోహ మొనర్చినను నాకు సమ్మతమె. నే నాతనిని రావించెదను. (ఆలోచించి) పొరపడుచున్నాను. అట్లైనచో నేను ధర్మధ్వంసకుడ నయ్యెదను, ధర్మహాని యగునప్పుడు నా సహచరులను, నా రాజ్యమును, వేయేల, నా సర్వస్వమును పరిత్యజింపగలను. అతనిపై మోప

బడిన అభియోగ మెంతవఱకు విపులముకాదో అంత వఱకును నా యీభావమునకు స్థాన మొసంగజనదు.

సూర్యాజి (ప్రవేశించును.)

ప్రభూ ! అనుజ్ఞయేమి ?

శివాజి

రఘునాధాభియోగ పరిశోధన మెట్లుమూరుచున్నది? మీ కెవ్వరిపై ననుమానమున్నది?

సూర్యాజి

బీజాపురసుల్తానుని సేనాని అబ్దుల్ రజాక్‌ను క్షమించి నాటిదర్బారుసమయమున వదలివేసితిరి. అప్పటినుండియు చందర్‌రావునకును ఆతనికిని రహస్యాలోచనముజరుగుచున్నది.

శివాజి

వీరే కారకులనియా మీయూహ?

సూర్యాజి

వీరే కారకులు. వీరే కొన్నితంత్రములనుగూడ పన్నుచున్నారు. చందర్‌రావు సహజముగ లోభి. శత్రువులతో స్నేహము. అప్పుడప్పు డేదో సంకేతస్థలమున వారిరువురును సమావేశమగుచుందురు. ఇదిచాల గోప్యము. నేటిరాత్రి అబ్దుల్‌రజాక్, చందర్‌రావు భవనమునకు రాగలడు.

శివాజి

ఎట్లు తెలియును?

రఘునాథ్

సూర్యాజి

ఆవిషయమొకరహస్యవార్తావహునివలన కనిపెట్టితిమి.

శివాజి

సరి. నీవుపొమ్ము. నేను సత్యమును తేల్తును. ఇది యనుమానమో సత్యమో నిరూపింపబడునుగాక.

సూర్యాజి

శలవు.

శివాజి

మంచిది. (సూర్యాజి నిష్క్రమించును).

—— o ——

చతుర్థాంకము—ద్వితీయరంగము.

(చందర్ రావు భవనముప్రక్క వసారా వేవు గది. దీపము కొలదిగా వెలుగుచున్నది. ఖడ్గపాణియగు సేవకుడు ద్వారముముందు నిలచియున్నాడు. రాత్రిమూడవయామము గడుచుచున్నది.)

సేవకుడు

ప్రొద్దు క్రుంకునపుడుపోయి సేనాని చందర్ రావు గారు ఇప్పుడెవచ్చి శయ్యపై మేనువాల్చినారు. గాఢమైన సుషుప్తి ఎంతలోకలిగినది. తొడుగుకొన్న కవచము విడుచుటయు కష్టమైనది. అలసివచ్చినవారిని నిద్రాదేవత వలె యింకొకటి ఆవరింపదు. నేడేకాదు వీరికి రెండు మూడుమాసములనుండియునిదుర లేదనియేచెప్పవచ్చును. ఆయనకులేదు. కాని నాప్రారబ్ధమేమి, నేను మేలుకొనుటతో సంవత్సరములు గడచిపోవు చున్నవి. భగవానుడాయువు దయసేయవలయునుగాని కల్పములైనను నాకీయవస్థ తప్పునట్లులేదు. సేవకావృత్తి యెంతనీచము. ఎంతదయారహితము. ఎవరోవచ్చుచున్నట్లున్నది. [ఆలకించి] ఈ యర్థరాత్రి అంధకారమున చోరులు కారుగదా! [లోపలినుండిదీపము వెలిగించుకొనివచ్చును]

శివాజి మహారాజు ప్రత్యక్షమగును.

[సేవకుడు దీపమునొకవంకబెట్టి సాష్టాంగపడినిలచును]

శివాజి

మీ యజమాని శయనాగారముననే యున్నాడా?

సేవకుడు [శంకించుచు]

చిత్రము.

శివాజి

నీకు శంకవలదు. భయమువలదు. నేనడుగు మాటలకు క్రమముగా నీకు తెలిసిన యదార్థము చెప్పుము.

సేవకుడు [తనలో]

ఏమున్నది. చందర్ రావుగారేమి యపచారము చేసినారు? మహారాజు. తెలిసిన విషయము దాచిన ప్రాణము లుండవు. [ప్రకా] కష్టపడి నడచి యీనడిరేయి దేవరవారు......

శివాజి

ఆవిషయముతో నీకుపనిలేదు. చందర్ రావు వద్దకెవడైన గొప్పవాడు మహమ్మదీయుడు రహస్యముగ నిచ్చటకు వచ్చుటగాని లేక యీతడు పోవుటగాని జరుగుచున్నదా?

సేవకుడు

ఎవరు వచ్చుట లేదు. కాని.........

శివాజి

భయమువలదు. నిజము చెప్పుము నీకు గొప్పపదవి దొరకును.

సేవకుడు

వీరే అప్పుడప్పు డెక్కడికో ఒంటరిగాపోవుచుందురు.

శివాజి

తిరిగి యెంతకాలములో చేరును?

సేవకుడు

తిరిగి వచ్చువఱకు మూడుజాముల కాలముపట్టును.

శివాజి (యోచించి)

ఆతడెచ్చటికి పోవునో నీకు తెలియదా?

సేవకుడు

ఎవ్వరికిని తెలియదు. ఇతరులకు తెలియరాని ఏదో రహస్య వ్యవహార పరిష్కారమున తిరుగుచున్నారేమో నని నేనూహించుచున్నాను. ప్రభూ! ఈమాత్రమేని నాకుతప్ప అన్యులకు తెలియదు.

శివాజి

రహస్యముగ జాబులేమైన వచ్చుచున్నట్లు?

సేవకుడు

ఆసంగతి తెలియదు ప్రభూ! కానియేవో కాగితముల ముందిడుకొని ఒకటే యాలోచనతో ఒకొక్కనాడు భోజనముకూడ చేయరు.

శివాజి

ఈరాత్రి...... (సేవకుడు)

ఈరాత్రి ఇప్పుడేవచ్చి నిద్రించినారు. (శివాజి శయ్యాగారమును ప్రవేశించి అటునిటు పరీక్షించుచుండును)

సేవకుడు—(తనలో)

ఎవరినైనను నేను నిద్రించుచుండగా లోనికి రానీయ

వలదని యజమానుని యాజ్ఞ. వారు తనకును నాకును ప్రభువులు. ధర్మ స్వరూపులు. ఎట్లు వారించగలను— లేచిన ముప్పు వాటిల్లునేమో—

శివాజీ—(సేవకునితో)

నీవిచ్చటినే యుండుము. (శివాజి చందర్‌రావు కవచములోనుండి ఒక యుత్తరమును పైకి తీయును.)

"రఘునాధుని దేశభ్రష్టుని జేసినాము. నీవాగ్దానము ననుసరించి రాజును పదచ్యుతుని చేయ గలిగితిమేని, సుల్తాను వారివిశాలరాజ్యమునకు నీవుమంత్రివికాగలవు"

ఆ. ఇది ఘోరము. మహాపాతకము. నేనెవరు? ఇది యమలోకము కాదుగదా? ఎచ్చటివీ భూతములు... నాతల తిరిగిపోవుచున్నది. మహారాష్ట్రమును అగ్ని పర్వతములు పగిలి వ్రేల్చి భూగర్భములో కలుపుకొనుచున్నవి. ఇంకెక్కడి శివాజి—

ఔను నేను శివాజీని, మతరాజ్యముల యున్నతికి సేవకుడనగు శివాజీని—నాకర్తవ్యమేమి? ఇది చందర్‌రావు శయనాగారము... ఈయుత్తరము. నాయొడలు మండి పోవుచున్నది. (మరల యుత్తరమును చూచును) "నాపంపిన బహుమానపు ఖడ్గమును జయము కలుగు వరకు గుప్తముగనే యుంచుకొనుము" ఓహో! ఈ యుత్తరము నాపైకి త్రాచుపామువలె పడగవిచ్చుకొని వచ్చుచున్నది. (ఉత్తరము క్రింద జార్చును.)

ఖడ్గము......గుప్తము,(తడబడుచు గదియందంతట ను, నెమ్మదిగా శయ్యక్రిందను వెతకును. చందర్ రావు పరున్న వైపున దొరకును (ఖడ్గముతీసి) ఓ ఖడ్గమా! న న్ను హత మార్చుటకు, దేశాభిమానమున పొంగు లెత్తు నా వేడి రక్తమును చవి చూచుటకు వచ్చితివా? నా రాజ్యమును, నా మతమును, తురక బానిసీడుల కప్పగింప దలచితివా? అట్లుకాదు. అది వ్యత్యస్తమై నది. ఇప్పుడు నీ యజమానుని గుండెలలో స్థిరావాస ము గల్పించుకొననున్నావు. వీడు కర్తవ్యపరాయణు డు. దేశభక్తుడగు శివాజియని యెఱుంగుము. (చందర్ రావు వైపుతిరిగి) నీవు దేశద్రోహుల, విశ్వాసఘాతకు ల స్నేహముచే పవిత్రమైన హి...హిందూ......మహా రాష్ట్రము నంతయు నొక్కసారిగా......చందర్ రావు! (ఆతడు కదలును) చందర్ రావు! చచ్చుచున్నావు. (లేవ కుండగనే ఖడ్గముతో పొడువగమకించును) దీర్ఘనిద్రసీకు చందర్ రావు! (చందర్ రా వులికిపడి లేచును. ఎదుట శివాజి—తన రాజద్రోహము తెలియవచ్చెనేమోయని భయావేశముతో)

చందర్ రావు

ప్రభూ! తామీరాత్రివేళ—దయచేసితిరి.

శివాజి

రాత్రి, కాళరాత్రి. భయద మేఘాచ్ఛన్నమైన యం ధకారమున మృత్యుపాశ భయంకరుడైన యమునివలె

రఘునాథ్

......యమునివలె......నీపాపములు పండిపోయినవి.
పాపీ ! హరహరమహాదేవ్ ! భవానీ !!

(నులిమి లేవకుండగ తన భవానీఖడ్గముతో పొడిచివేయును)

చతుర్థాంకము—తృతీయరంగము.

(యమునానదియొడ్డున అరణ్యము. అందు మహారాష్ట్రసన్యాసుల ఆశ్రమములు గలవు. ప్రభాతసమయపు మసకవెలుతురులో చెట్లు, కుటీరములు స్పష్టముగా కనుపించుట లేదు. అది వర్షకాలము. యమునఒడ్డుల నొరసి పారుచున్నది. ఆ తరంగములు రేపుతూ వచ్చే చల్లటిగాలి అప్పుడే ఆశ్రమవాసుల మేల్కొలుపుచున్నది. రఘునాథుడు ఆసమయంలో యమునఒడ్డున నిర్వేదంతో కూర్చొనియున్నాడు)

నాటి యా మధురమోహానములగు వీక్షణమాలికలు, వచోమాధుర్యము నన్ను పరవశుని జేసినవి.

తళుకుం జెక్కిళులందు స్వేదము, నితాంతస్వచ్ఛమందానిల
మ్ములచే లాలితమై పరాగపటలంబుల్ సోక పైపైన, స
ల్లలితప్రాంచదపాంగమాలికలజాలల్ జుట్టి కంఠమ్మునన్
పలికెన్ ప్రేమదోలంకకోకిలకలస్వానమ్ముతో నింపుగన్.

ఆరమణీయదృశ్యము నా హృదయఫలకమున బింబితమై అనన్య వైభవోపేతమగు ప్రకృతి సౌందర్యమును మరపించుచున్నది. పొరపడుచున్నాను. ఓహో! అది యును ప్రకృతి మయరూపమేగదా. ఈ ధరాతలమున నాశ్చర్యమందదగు ప్రకృతి భిన్నపదార్థమేది—

సర్వలోకైక రక్షణుండగు భగవానుడు ప్రకృత్యాత్మకుడు. అట్టి ప్రకృతి రహస్యమంతయు నా ప్రియు

రాలియందు కేంద్రీకరింపబడినది. ఆ మహాభాగ్యము నాదిగా జేసికొని యనుభవింపరాదుగదా.

చిగురాకు తెగమేసి • పొగరొందుకోయిల
　　　　అమలస్వరమ్ము కం • ఠమునగూర్చి
అరవిచ్చునెల్లి దా • మర పూలరేకుల
　　　　రాగసంపద నం ద్రఘు • లకుఘటించి
ప్రావృట్పయోదశో • భారమ్యనీలిమ
　　　　కాంతి కురులకునూడి • గమునకుంచి
కమనీయమగు దేహ • కాంతికి మెఱుపు దీ
　　　　వియలమిసిమిని గ • ల్పించిమలచి
నిభృతదరహాసమందు చం • ద్రకలిమిడ్చి
నెర్వులసరోజగంధ సం • యుతము జేసి
ప్రకృతి లీలాకలాప సం • పదలవెల్ల
ఏకముగ జేసి బ్రహ్మ సృ • జించినాడు.

ఏమి ప్రయోజనము. నానిరపరాధిత్వము నిరూపించుకొనలేకున్న, దేశద్రోహాపవాదకర జీవితమునకు • నిజ ఖడ్గమే శరణ్యమగుగాక యని సందేశమా ఆమె యొసగినది ? ఏమి ఆదేశాభిమాన పూరితమగు మహారాష్ట్ర తేజము ? నాకొఱ కామె జీర్ణించిపోవునా ? ఎంతటి యసామాన్య ప్రేమతత్వము. వీరపత్నీ! నీప్రేమతత్వము సర్వ ప్రపంచమున కాదర్శమగునుగాక. హృదయమా! శాంతింపుము. అవిగో మహారాష్ట్ర సన్యాసుల

ఆశ్రమములు. అచ్చటనే తొల్లి మహానుభావుడును, గీతాధర్మకర్తయు నగు శ్రీకృష్ణ భగవానుని లీలా విహారమున ధన్యయై నేడు శీత లోదకకూలంకషయగు యమునాతరంగిణి తనసహజనైర్మల్యముతో ప్రవహించు చున్నది. బాలసూర్యుని వజ్రి పరికాశకిరణములు చిరుగాలి తాకున మిలమిల యని సంచలించుచు యమునా మధుర తోయముల దళ్కొత్తు చున్నవి. విచారము దక్కి యాదృశ్యము నవలోకించెద. (పోయి యమునయొడ్డున కూర్చొనును.)

ఆహా! ఆకురంగమెంత యాహ్లాదకరముగ నీదృశ్యము నవలోకించుచున్నది. ఓ మృగీశాబకమా!

ఏల దిసలంట చూచెద ♦ వీవుసాము
ననులుచున్నట్టి దర్భాంకు ♦ రములజార ?
ఈ నదీమనోహరగాన ♦ మేమొనీకు
తెలియదిది యోగవిద్యాసు ♦ ధీవతంస
కృత తపోజాల విమల సం ♦ కీర్తనమ్మె.

పచ్చని గడ్డిపరకలనుమేసి, ఏదియో తెలుపరాని అవ్యయానందమున పరువులెత్తుటదప్ప మీకేమి తెలియును.

(తెరలో)

అయ్యో! స్వామీ! ఘోరము, ఎట్టి దారుణవార్త దెలుపవలసి వచ్చినది. సర్వనాశనము—సర్వనాశనము.

(గోస్వామివిభ్రాంతుడై) ఎవరువారు శివానందా! ఏమి మూడినది. మనప్రభువు కుశలమేగదా; మన రాజ్యమున కే భంగము వాటిల్లదుగదా? [పరికించుచుండును]

శివానందుడు

స్వామీ! మోసముజరిగినది.

గోస్వామి

అయ్యో యేమి? చెప్పవేమి?

శివానందుడు

మన శివాజీ రాజేశ్వరుని మోసముగా ఢిల్లీలో చెర సాల ... ...

గోస్వామి (ఆతురతతో)

చరసాలయందు బంధించిరా? హా! హతోస్మి. హతోస్మి. [మూర్ఛితుడగును]

శివానందుడు [స్వగ]

ఈ పరమ వీర శిఖామణియగు దేశభక్తున కెంతటి భావావేశమున్నది. [ప్రకా] స్వామీ! స్వామీ!!

గోస్వామి [ఉలికిపడి లేచి]

ఔరంగజేబ్! ఎంతపనిచేసితివి. ... ... మహా ప్రభూ! నీ ప్రతాపమంతయు నేమైనది?

యవనదళంబులక్షలుప్రయాసమునందిమరాఠదుర్గముల్
గవిసి యనేకరీతులను గారియవెట్ట జయమ్మొకల్గె నీ

యవిరళ రాజనీతికి ది • గంతను దేభ శిరః ప్రకంపనో
ద్భవచలితశ్రీవోనిలము • వాపగమెచ్చుచు తచ్ఛ్రీ
మమ్ముళలన్.

(నిర్ఘాంతుడై శివానందునితో) అవక్రిమ రాజనీతి శాలియగు ప్రభువేల యాతని మాయావ్యూహమున జిక్కుకొనెను? శత్రుకంఠ నిర్దళన లుఠ దుధిరధారా నిమజ్జనోపశాంత భీకర హృదయుడగుశివాజిరాజేశ్వరుని, మహారాష్ట్ర మహీధర గుహాంతర భయద కేసరీ కిశోరమును, ఆ? ఎంతసాహసము! ఆకుట్ర ఎట్లుజరిగినది!

శివానందుడు

శత్రరంగయోధుడగు బాజిపరభూమహావీరుడుదిలేర్ఖానునితో నెదిర్చి తన ఏడువందల సైన్యముతో హతుడై పురందరుకోట మొగలుల హస్తగతమైనది. తరువాత నిరుపక్షములవారును సంధిచేసుకొనిరి. "శివాజీ ! నీయుపకారమునకును శౌర్యమునకును మెచ్చితిమి. నిన్నొకమారు చూడదలంచితిమి ఢిల్లీకి దయసేయవలయును" అని కొన్ని బహుమానముల సైతము బంపి చక్రవర్తి రప్పించుకొనెను. తన వెంటబోవ పోరువెట్టిన శంభాజీ సమేతముగా బోయెను. వేయిమంమావళే వీరులును అయిదువందల కాల్బలమును వెన్నంటినవి. ఎంతయో గౌరవము సేయునని యూహించిన స్వాతంత్ర్య ప్రియుడగు మన ప్రభువు ఆస్థానమును ప్రవేశించినంతనే

యవిరళ రాజనీతికి ది • గంతను దేభ శిరః ప్రకంపనో
ద్భవచలితశ్రీవోనిలము • వాపగ మెచ్చుచు తచ్ఛ్రి
మమ్ములన్.

(నిర్ఘాంతుడై శివానందునితో) అవక్రిమ రాజనీతి శాలియగు ప్రభు వేల యాతని మాయావ్యూహమున జిక్కుకొనెను? శత్రుకంఠ నిర్దళన లుఠ ద్రుధిరధారా నిమజ్జనోపశాంత భీకర హృదయుడగు శివాజిరాజేశ్వరుని, మహారాష్ట్ర మహీధర గుహాంతర భయద కేసరీ కిశోరమును, ఆ? ఎంతసాహసము! ఆకుటి ఎట్లుజరిగినది!

శివానందుడు

శతరంగ యోధుడగు బాజిపరభూమహావీరుడుదిలేఖ్రానునితో నెదిర్చి తన ఏడువందల సైన్యముతో హతుడై పురందరుకోట మొగలుల హస్తగతమైనది. తరువాత నిరుపక్షములవారును సంధిచేసుకొనిరి. "శివాజీ! నీయుపకారమునకును శౌర్యమునకును మెచ్చితిమి. నిన్నొకమారు చూడదలంచితిమి ఢిల్లికి దయసేయవలయును" అని కొన్ని బహుమానముల సైతము బంపి చక్రవర్తి రప్పించుకొనెను. తన వెంటబోవ పోరువెట్టిన శంభాజీ సమేతముగా బోయెను. వేయిమంమావళే వీరులును అయిదువందల కాల్బలమును వెన్నంటినవి. ఎంతయో గౌరవము సేయునని యూహించిన స్వాతంత్ర్య ప్రియుడగు మన ప్రభువు ఆస్థానమును ప్రవేశించినంతనే

సేనా నాయకు లుండు స్థలమున కూర్చుండ నొరంగు డాజ్ఞాపించెను.

గోస్వామి

ఆ, ప్రభూ ! ఆ మహాపచారము నెట్లుసహింపగలిగితివి?

శివానందుడు

తరువాత రామసింగుని యింటివద్ద బస నేర్పరించి అందే చెరబట్టినారు.

గోస్వామి (దీర్ఘముగ నిశ్వసించి)

మొగలు లెంతపనికి సాహసించిరి. మహాప్రభూ ! శివాజీరాజచంద్రమా ! శత్రుకాంతామణిని, చేజిక్కిన ప్పుడు సౌందర్యవతియనియు తలంపక తోడి రాజలోకమునకు సిగ్గగునట్లు జితేంద్రియుడవై "నాతల్లికింత సౌందర్యమున్న నేనెంత యదృష్టవంతుడ నగుదు"నని సగౌరవముగ బంధుశ్రేణి కప్పగించితివే !

సైన్యములులేక, కోటలులేక, అనుగు తండ్రియగు శహాజీరాజు చేయూతయైనలేక, సహజమగు నాత్మశక్తి ధైర్యాభిమానములే యూతగాగొని కేవల శూన్యము నుండి యొక గొప్ప రాజ్యమును స్థాపించితివి. కొలది కాలమైన గాకమున్నే, రామదాసస్వామిపై గలుగు భక్తిపారవశ్యమున ఒక్కసారిగ సర్వస్వమును ధారవోసిన త్యాగమూర్తివే! హిందూమాత రక్షణార్థము యుద్ధరంగముల, ప్రాణపరిత్యాగమునకైన వెనుకంజ

ర ఘు నా థ్

వేయని దేశభక్తాగ్రేసరుడవే! అట్టివాని కన్నిటికి ఫలితముగ చెరసాల నాభవాని ప్రసాదించెనా?

ఏమహాధీరుని స్నేహమునకు బీజపూర్, గోలుకొండ నవాబులు సుంకములిచ్చి యర్థించిరో, ఏగంభీరహృదయుని మైత్రికై మోఅజీం అంతటివాడు అహర్నిశలు యత్నించెనో, ఏదేశభక్తుని, ఏస్వాతంత్ర్యప్రియుని ,వీర విహారమునకు మయూరసింహాసనాసీనుడవును, రాజాధి రాజువునైన నీవే వెరగత్తి విభీతనయనములతో దెసల పరికించుచుంటివో; అట్టి తేజోరాశిని, అట్టి దేశహితైక నిష్కామ త్యాగ దీక్షా బద్ధకంకణుని, ఔరంగజేబ్! ఏధైర్యమిప్పుడు కలిగినదో చెఱబట్టుటకు తెలియదు. ధర్మస్వరూపున కపచారమొనర్చి సర్వనాశనము దెచ్చి పెట్టుకొనుచుంటివే. నాప్రభువునకుగాను నేను నీగీటడగింప సంసిద్ధుడనై యున్నాను. ఓ మొగల్ సేనానులారా! మీనిరంకుశ యుద్ధ కార్యారంభములకు స్వస్తిజెప్పుడు. మీమితిలేని దౌష్ట్యములకు నేడు మీరు ఫలితము ననుభవింప గలరు. ప్రభు సేవోన్మాదియై రఘునాథుడు నేటినుండియు మీగుండెలలో నిద్రపోవ గలడు. జాగ్రత్త.

(నిష్క్రమించును.)

ర ఘు నా ధ్

ప ం చ మా ం క ము

ప్రథమరంగము.

(కారాగృహముగ సేయబడిన ఢిల్లీలోని రామసింగుని గృహము. రాత్రి రెండవయామము గడచుచుండెను, వెన్నెల బాగుగా కాయుచున్నది. శివాజికి నిదురపట్టక అటునిటు తిరుగుచుండును. కృశించిపోయి మలినవస్త్రధారియై కన్నులలోని తేజమొక్కటిమాత్రమే మిగిలియున్న ఆదేశభక్తుని వైఖరి అత్యంత జాలికరముగనున్నది. చల్లనిగాలిమాత్రము వీచుచు ఆమహాభక్తునకు పరిచర్యసేయుచున్నది)

శివాజి

ఆ! ఔరంగుడు నన్ను నిర్బంధించెనా! ఔరంగజేబ్! ఎంతటి నీచమునకు బాల్పడితివి......? పరమాప్తుని వలె కబురంపి, నన్ను నీకడకు రప్పించుకొని తుదకిదియా చేసిన గౌరవము. నీకు వివేకములేదా? నిన్ను నీవు ప్రశ్నించుకొనుము. స్వధర్మ రక్షకుని......స్వాతంత్ర్య ప్రియుని...—పరమ దేశభక్తుని-యోధుని అతిథిగా నాహ్వానించి చెరబట్టుటకన్న నైచ్యమున్నదా? ఇది బుద్ధిహీనత కాదా? యోధుని రణరంగమున పోరివిజయ

సాధనము సేయవలయును. స్వార్థరహితముగ, స్వధర్మ రక్షణార్థము యత్నించుచు, అస్మన్మాతృదేశ బాధాకర ఘోర నికృష్ట దాస్యశృంఖలముల పటాపంచలుగ(త్రెంచి వైచి దిగ్విజయమును ప్రతిష్ఠించుటజూచి నీకన్ను గుట్టి నదా? లేక, విశాలమగు మొగల్ రాజ్యమహామహీరుహము ను కూకటి(వేళ్ళతో భూవలయమెల్ల కంపింపనూపి పెక లించుచున్న ఈమహారాష్ట్రభయదమత్తగజేంద్రవిజృంభ ణమును జూచి వెఱగంది, ఆకంపితాంగముతో మతి లేక తుచ్ఛప్రాణసంరక్షణార్థము యోధుని......యో ధుని నన్ను మోసముచే బంధించితివా? ఏమి నీసాహ సము! ఎంతటిస్థూలదృష్టి ఔరంగజేబ్! నిజముగానన్ను బంధించితిననియే మురియుచున్నావా? అదిపిచ్చితలంపు.

నీవు నిమిత్తమాత్రమునకున్న ఈ భౌతికశరీరమును మాత్రమే బంధింపగలిగితివి. ఉగ్గుపాలతో నుదయించి దుర్ఘట విషమపరిస్థితులచే నింకను దృఢతరమై, మీజాతి కంతకును ఉరి(త్రాడుగానున్న అస్మత్స్వాతంత్ర్యదీక్షా రజ్జువు ఏమహాయోధునకేని అభేద్యము, అసాధ్యము.

మాత్రము దాస్యమును మీదుండగములును నాకు సాక్షాత్కరించు చున్నవి. విజృంభించి ధీరత్వముతో నేత్రగోళములనుండి రక్తధారలుగురియ ఒక్క ముష్టి ఘాతముతో నీయినుప కవాటమును భేదింపలేనా—?

[కవాట భేదనమున కుద్యమించి ఆగిపోవును. నిశ్వాస ము విడుచి]

ఓ మాతృదేశమా! నీ వధోగతి పాలైతివి. నీ వెంత కాలమిట్లు దాస్య మనుభవింపగలవు. నాతో నీకు ఋణ ముతీరినది. నన్ను మరచిపొమ్ము. నేను నీపుత్రుడను గాను. నీకు జన్మించనేలేదు. బ్రతికియు చచ్చితిని. భగ్నాశయుడై సర్వబంధనము గావింపబడిన వీడెందులకు పనికి వచ్చును. [మతి తిరిగిపోయి] ఓ రఘునాథా! నీవెప్పుడు వచ్చితివి? నన్ను చూడకుము. నీవపవిత్రుడవు కాగలవు. నీ వొక పవిత్రమూర్తివి. నీవు మహావీరుడవు. నీ ప్రభు దేశభక్తులద్వితీయములు. న్యాయదూరుడనై అట్టినిన్ను దేశాంతరవాస శిక్షకు పాల్పరచిన కఠోరహృదయుని, కృతఘ్నుని, పరామర్శింప వచ్చితివా? నేను బందీనైతి నని విన్నబాటుగల హృదయముతో, బాష్పాంబుపూర్ణ నయనములతో చూచు చుంటివా? నీ వెంత ప్రభుభక్తి పరాయణుడవోయి నాయనా! నీసహచరుడగు ప్రభు భక్తియుతుడగు బాజీపరభూ నాకొరకు రణక్షేత్రమున ప్రాణములర్పించినాడు. అట్టి మిమ్మందరను గోల్పోయి నేనొక బందీనైతిని—నేడు నేనొక బందీనైతిని. బందీనైతినా నేను? చూడు భవానీ! నేను బందీని కాదగిన యపచారము నీ కేమి గావించితిని? నా చిత్తవృత్తి నీకు తెలియదా? నా కీ రాజ్యము కావలెనంటినా? మహానంద దాయకములయిన ఆ మహారాజభోగములు నేననుభ వించు చుంటినా? నీవే చెప్పుము—?

ఆహా! రాజ్యధౌర్యంధర్య మెంతకష్టప్రదము. నరక

పతన హేతువుగదా? ఈ రాజ్య భారము వహించు టకు నేనంతజ్ఞానహీనుడనా? నాదేశముకొఱకు, నామతముకొఱకు, గోమాతకొఱకిట్లునిష్కామముగ జన్మసాఫల్యమపేక్షించి స్వధర్మము నిర్వహించుచుంటిని. తన్మూలమున వచ్చుసర్వఫలితములకును సంతోషపూర్వకముగ నాహ్వానమొసంగితిని. అందొకఫలితముగ నీరాజ్యముకూడ నగునేమో, కాని నాకాగర్వములేదు. నాకాసౌఖ్యములేదు.—ఈకారాగృహవాసముగూడ నాస్వధర్మసారాంశమేనా? స్వధర్మ సారాంశమేనా?? అట్లగుచో నేనిందే యుండెద. ఎచ్చటికినిబోను. తల్లీ! మహారాష్ట్రి దేశమాతా! ప్రసన్నురాలవుగమ్ము. ఈపిచ్చివాడు... ఈబిచ్చగాడు ..... (కనులు తేలవైచుచు నీరునించుకొనుచు) నీకొఱ కొకమాట...బాట......పాట......గీట.

ఓమాతృదేశమా! నాప్రాణాలలో ప్రాణములు, నా కమితవిశ్వాసపాత్రులునై, ప్రతాపవంతులై, దేశమాతకొఱకు సమరక్షోణిని ఒక్క పెట్టుగా బ్రహ్మరుద్రాదులు తలపడినను లెక్కింపక నిజహస్తకీలితశాతశాస్త్రవ హేతిపాత భల్లాణ భయంకరాహతి చెల్లాచెదరుగ చించిచెండాడగల రఘునాథ మాలసురేలుగలరు. అవిరళరాజతంత్రజ్ఞుడగు సూర్యాజిగలడు. నీకేమియు భయములేదు. సరె, కాని, శివాజీలేడా—?

రఘునాథ్

(ఈప్రలాపములకు నిద్రాభంగముచే మసలుచున్న మహమ్మదీయసేవకుడు) హద్దంరేత్రియేమి వుకార్పుశా రెహ్-గోల శేపిస్తవు. చుప్ రహో (అనితిరిగినిదురించును)

శివాజి (రుద్ధస్వరముతో)
ఈతురుష్కుడుకూడా నన్నుశాసించుచుండెనా?
(నిశ్చేష్టితుడై యుండును)
అవనికజారును.

పంచమాంకము-ద్వితీయరంగము

(మధురారణ్యములోని కాలిత్రోవ, కంటకలతాకీర్ణమైన అడవి, అచ్చటచ్చట కొండలు, అదిమధ్యాహ్నమగుటచే మంచుకరిగి కొండ ప్రక్కలనుంచి ప్రవహించుచున్నది. ప్రచండమగుసూర్యుని వేమిడికి పొదలలోని క్రూరజంతువులు మూలుగుచున్నవి. దూరముగా నేవో కొన్ని పర్ణశాలలు కనుపించుచుండును. దూరమునుండి సితార్ ధ్వనితో గలసిదీనముగా కొన్ని గేయముల ఆలాపన వినవచ్చుచున్నది. ప్రియాన్వేషణము సేయుచు సరళి ఈకాలిత్రోవగుండ నొంటరిగా ప్రయాణించుచున్నది.)

సరళి (దీనముగా)

చేరల గొల్వగానగిన • చెల్వగుకన్నుల ధీరదృష్టి, దో
స్సార పరాక్రమస్ఫురిత • శాతమహోజ్జ్వల భల్లహస్తముల్,
వీరవరేణ్యు డోయనగ • బేర్కొనుతామె; తదీయమూర్తి క
న్నారగ జూచుభాగ్యమది • యబ్బెనె? ఓతరులార! చెప్పరే!!

మద్వినిర్మల ప్రణయరాజ్యాధి నాధా! నాధా!!

తడబడుచుండె నీయడవి • దారులనేగుటచేత పాదముల్
ఒడలువడంకు భీతిమెయి•నూర్పులు హెచ్చె, కడుల్
ప్రభమించుటల్
నుడివడిపోతి కన్పడవు, • చూడడుతండ్రి వివేకమింత న
న్నడుగకె పెండ్లియత్నముల • నన్నియుసేయు ననుగ్ర
హింపవే॥

ఓవన దేవతలారా ! భూరుహాలతాశ్రేష్ఠములారా!
ఓగిరిగహ్వార నిర్ఝరములారా! పరమవీర శిఖామణియగు
నాధుడు, అనన్యసామాన్య దేశారాధన దీక్షాపరుండ
గునాధుడు, మోహనవినీల కుటిలాలక పరిశోభిత
దరహాసాంకు రచ్ఛన్న సుందరవద నారవిందుండగు నా
ధుడు, సాధుసేవాధర్మనిరతుడగునాధుడు, అట్టినాధుడు
లోకోపకారి మీకంట బడలేదా? అనవసరా రోపిత
దురభియోగ శిక్షావమాన సంతప్తహృదయుడు మీ
యండ జేరియుండడా? ఓహో! మీరుగాక-ఈతరుణమున
నాప్రియున కెవ్వరుశరణ్యము సత్స్వభావలగు మీరా
తనిశ్రమాపహారార్థము మధుర మధురస ఫలాహారము
లొసగిగౌరవించు చున్నారా! తదే కాంతవిశ్రమా వాస
భంగకారకురాలనగునాకు మీమౌన మంగీకారసూచక
మైనది.

ఓప్రణయమూర్తీ! నీశౌర్యమును, దేశభక్తిపరాయణ
తను, నేను మోహించితిని. ఇట్టి నిన్ను భర్తగాగైకొ
ని దేశసేవ గావింపవలెననియే నాయాశయము. కేవ
లము నీసౌందర్యమునకు వివశతజెందిన స్వార్థపరురా
లనుకాను. నాప్రేమ నిష్కల్మషము నిరతిశయము.
ఒకసన్యాసి జోస్యముచెప్పుచు నీవు నాపై వలపుతో
కుమిలిపోవుచున్నావనెను. గాఢమగు దేశాభిమానముతో
గర్భితమైన నీహృదయమునుగూడా నాప్రేమదూసిపోయి
నదా. ధన్యురాలను. నాఆశయము నెరిగియు ఎచ

టనోపోయిన దేశభ్రష్టుడవని మజ్జనకుడు బలాత్కృతి నెవనికో ఈయ సంకల్పించుకొనియున్నాడు. నేడేసుముహూర్తము. ఈయరణ్యముననుండుమని సన్యాసి మాటల విశ్వసించి దుర్గమములగునీమార్గములబడివచ్చుచుంటిని. చచ్చునంత వరకు సుఖాసుఖము లనుభవించి మోక్షసామ్రాజ్యమును చూరగొనుటకు మార్గదర్శకుడగు ప్రాణ భర్తను వరించుటకేని ఈ కాంతాలోకమునకు స్వాతంత్ర్యములేదా? ఓ భరతఖండమా! నీకు మోక్షమే లేదా? ఇట్టి యనాగరికమూర్ఖ సంతానమునెట్లుకంటిటివి. జననీజనకుల కీస్వాతంత్ర్య మెవరిచ్చిరి. నిజము మాట్లాడెదను. ఓ భరతదేశీయ జననీజనకులారా! మమ్ము జ్ఞానవంతుల సేయువరకే మీబాధ్యత. తరువాత మాజీవిత సంస్కారమునకు మేమే బాధ్యులము. మీ మూర్ఖమగు స్వార్థపర దురాచారములకు ఎందరెందరు సోదరీమణులు విగతప్రాణులై, విగతభర్తృకలై నశించిపోయిరో! సాహసురాండ్రును, పవిత్ర హృదయలును నగు వనితలతోడ్పాటులేక దేశమునకెప్పుడును విముక్తి కలుగదు.

జన సామాన్యమగు నాచారమున కిన్ని యమూయికజీవితములు బలికావలసినదేనా? ప్రాణప్రియా! నేనెప్పుడును కోరుకొను నదేదియనగా.

అమలభవదీయపాద దే • శాంగణమున
భవ్యపూజా ప్రసూనమై • వరలుగాక

తత వియోగదారుణ శుష్క • తప్తమైన
అస్మదీయ సుహృదయ ల • తాంతమెపుడు.
[పోవుచుండును]

[అదే యరణ్యములోనింకొక భాగము. ముగ్గురు మొగల్ సైనికుల వెంటాడుచు శివాజి ప్రవేశము.]

అనుమానింపగ జంకువాడనా? మీ•ఆయుష్య మీ దేశభక్తుని, ఈదివ్యమహాశూరపరుషా•కుణ మీకియెందేగు, మీకును మీజాతికి, మీప్రభుత్వమునకుణ•కొంకేలచాటింతునింకను తావుండగబోదుభూమిపయినా• కస్వామితోడైననుణ.

అన్యాయముగ, మోసముగ, అధర్మముగ పట్టుబడిన శూరకులమృగేంద్రము ఉచ్చుత్రాళ్ళు విడల్చుకొని ఒక్క పెట్టునసీచమ్లేచ్ఛ కురంగలోకముపై విజృంభించినది. ఇక తప్పుకొన మీతరముగాదు. [అని వెంటాడుచుపోవును.] [తిరిగిప్రవేశము.]

1వ తురుష్కుడు

జైల్ ఖానానుంచి తప్కవస్తున్నావు ఏకి? [పారిపోవును]

2వ తురుష్కుడు

అరే ప్యాణంపోతే పాయ్. ఈణ్ణి పట్కపోవాలి [పట్టుకొన పెనగులాడును. నిర్రుక్రమించి తిరిగి ప్రవేశము.]

3వ తురుష్కుడు

హమారేఖామ్కూ సబ్ నౌఖ్రాస్ కర్నేఆతేహో.

తుమ్కు జాగ్ సే ఛోడ్ నే వాలా నైహుం. [ఎదురొక్కని నిలచును]

శివాజి [ఎదురొక్కని]

అరే! పవిత్రమగు మహమ్మదీయ వంశమునకును కళంక ప్రాయులగుచున్నారు. ఒక జాతిని విద్వేషించుటకుముందు మీ జాతి నియమములు మీకు తెలియునా?

(అదే యరణ్యమునుండి ఈసంరంభ మునంతయు విని గోస్వామి ఖడ్గహస్తుడై ప్రవేశము)

ఓరోరి!జగదేక మహోజ్వలాగ్ని కీలా ప్రతిరోధక శలభములారా!

కనలేరే? మదగర్వ నిర్దళన యో గ్య శ్రీ శివాజీ మహేశుని, మ్లేచ్ఛాంతకు,కండకావరమునగ్ శూరుండ, దేశమ్ముకై మునినై నగ్ కరవాల మూనుటది సమ్మోదంబెగా,వారితో పనియేలా? అనినొంతునొక్కడ నిలిం పశ్రేణి కీర్తింపగ॥

(చెల్లాచెదరు గావించును)

మహాప్రభూ! ఈనిష్కళంక దేశభక్తుడు. గాఢ ప్రభుభక్తి పరాయణు డనుగ్రహనీయుడు. (పాదములపై వ్రాలును).

శివాజి (ఆశ్చర్య భయ సంభ్రమములతో)

ఈశివాజి పాపపరిపాకమునకు మేరలేదా? స్వామీ! మీరెవరు? (లేవదీయును) స్వామి! ఈసేవకుని అపచారమేమి?

నావురోవృద్ధికిని నన్ను నిరీక్షించు మహారాష్ట్ర దేశ మాతకును, తీవ్రనిరోధమేర్పడినది. నేనలసియున్నపుడు ప్రాణదాతలై రక్షించియు ఇటులులక వహించుట తగవే?

గోస్వామి (శివాజి చేయిపట్టుకొని)

ప్రభూ! అట్లుగాదు. మీరు సర్వదా వందనీయులు. మీజగదేక వీరత్వమును, మీయనల్పమగు మాతృ దేశారాధనమును, నన్ను పరవశుని జేసినవి. విధివశత నింతకాలము మీకుగలిగిన కారాగార దుస్థితి వినియు చేయునదిలేక సంక్షోభ హృదయముతోనున్న ఈసేవ కుని విధ్యుక్తమే ఇయ్యది. మహాప్రభూ! నిన్నెంతగ స్తుతించిన, ఎంతగ సేవించిన యీదేహధారణ భారము తీరగలదు?

శివాజి (నివ్వెరపడి చూచుచు)

"ఈసేవకుని విధ్యుక్తమే యియ్యది!" నాకేమియు తెలియుటలేదు. ఇవ్వట్ల నేనొక రాతిబొమ్మను. ఈ చిత్రము నెట్లును నిర్ణయింపలేకున్నాను.

గోస్వామి

మహాప్రభూ! దేశభ్రష్ట శిక్షానంతరము నమస్కా రమునకైన నోచుకొనని యభాగ్యుడు, తిరిగి ఎన్ని దినముల కీజన్మధన్యత్వమందినది.

(శివాజి మహానందముతో కదలలేక పోవును.)

రఘునాథ్

ఓహో! నీవు రఘునాథుడవా? నీవు పవిత్రమూర్తివి. నీజీవితచరిత్ర ప్రతిదేశీయునకును ఆరాధనీయము. ఎన్ని విపత్తులు చుట్టుముట్టినను, ఎన్ని ఘోరముల నెదుర్కొనుచున్నను, అవియెల్ల నిన్ను శిక్షించుటచేతనే కలిగినవి. నామనోవ్యాకులత తీరినది. ధన్యుడనైతిని. (కౌగలించుకొనును) నీసేనాధిపత్యము నీకు సగౌరవముగ నొసగబడినది. నీవు నిరపరాధివి. రఘునాథ! ఇది యంతయు నెట్లు కనుగొంటివి?

రఘునాథ్

ఒకానొక మునిబాలకుని వలన రాజ్యతంత్రమును తమ క్షేమముల నెరుగుచునే యున్నాను. ఢిల్లీలో తాము చెఱబెట్టబడితిరని తెలిసినప్పటినుండియు తురుష్కులను, తమ నవమాన పరచినవారినెల్ల కనుగొని చిత్రవధాచరణమునకై మసలుచుంటిని. ఒకనాడు ఫకీరు వేషముతో జేబున్నీసా సౌధము ముందు నేను పాడు జాతీయగీతము నాలకించి ఆమె నన్ను తన యంతఃపురమునకు రప్పించుకొని మరల వినిపించుకొనెను. దేశభక్తిగలవాడు ఏదేశభక్తునినైన ప్రేమించునుగదా. సాహసుశాలిగు నామెతో గలిగిన చనువుచే మిమ్ముల తప్పింప నుపాయము బన్నించితిని. ఊరి వెలుపలికి యుద్ధాశ్వమునుదెచ్చి మీ కిచ్చిన మహమ్మదీయ ఫకీరు ఈసేవకుడే. ఆహా! ఆయమ వచోరచన ఎంత మాధుర్యమో, హృదయమంత దయార్ద్రకోమలము.

శివాజి

రఘునాథ్ ! నన్ను మన్నింపుము. మహారాష్ట్రు లందరిలో నీవే దేశభక్తుడవు. నీవిశాలహృదయముముందు నేనొక రేణువును. ఆ పాదుషా కూతురు నాయీ వీముక్తికి సహాయురాలా ? ఎవరో పురుషవ్యక్తిమాత్ర మవుడప్పుడు నాకు కారాగృహమునందే దర్శన మొసగుచు పరామర్శించి పోవుచుండెను. ప్రచ్ఛన్న వేషధారియగు నాతడే యీ సాధ్వి కాదుగదా !. ఔను. ఏజాతియందైన నేమి మహాత్ము లుండకపోరు. ఈయమవలన మహమ్మదీయ జాతియంతయు పునీతమైనది. తల్లీ ! ఈభక్తుని కృతజ్ఞతాసూచక నమస్కార మనుగ్రహింప దగినది. (నిమీలితలోచనములతో నమస్కరించును.) రఘునాథా ! నీ యీ కడలేని యిడుమలకు నేనేగదా కారణము. రాజధర్మము నన్నెంత యవివేకిని జేసినది—

న్యాయమన్యాయమును జూ • సేయుటకును
బుద్ధికలుగదు కన్నులు • మొసలె లేవు
ప్రభువులకు, చెవులె యే • ర్పరచు ధర్మ
మకట ! తుది, రాజునరకంబె • యనుభవించు.

(విచారపడును)

రఘునాథ్

దేవా ! తాము విచారింపకుడు. అది నా పూర్వ పాపకర్మ ఫలము. తాము కారణ కర్తలు. భగవానుడు

పంచమాంకము—తృతీయరంగము

(ఇది వసంతకాలము. యమునయొడ్డుననేయున్న రఘునాథాశ్రమముపై అల్లుకొనిన అడవితీగలు పుష్పించినవి. నేడు పూర్ణిమయగుటచే ప్రొద్దుపొడవకమునుపే చంద్రుడు తనసుధామయ కిరణములను ఆయాశ్రమముపైనను, యమునాసైకతములపైనను ప్రసరించుచుండెను. అక్కడక్కడ నున్న నీటిలోని చల్లదనమును మోసికొని వచ్చి వాయువు పూవులను మేపి యాడించుచుండెను. గాలికి ఒడ్డుననున్న కెల్లుపొద లూగి రఘునాథునికి ప్రణమిల్లి శెలవు దీసుకొనుచున్నవి. చెప్పలేకకావలయు, వెదుళ్ళగుంపులోనుండి ఈతనిని వీడ్కొల్పుచు "ఓ" యను విషాదగీతిక యొకటి వినవచ్చుచున్నది. ఆ డీదృశ్యమును వదలలేక విచారముతో)

నేటికిగదా నాకష్టములు గట్టెక్కినవి. నా నిరపరాధిత్వము బయల్పడినది. కాని ఒక విధముగ సుకృతముచేతనే ఈ పవిత్రప్రదేశముల విహరించు భాగ్యమబ్బినది.

జగదేకమహామహుడగు కృష్ణస్వామి వేణువుపూరించుచు విహరించిన దీమధురా వనాంతరములనే గదా! ఓ యమునానదీప్రవాహమా! ఆజ్ఞానస్వరూపుని పవిత్రశరీర స్పర్శామాత్రమున నీవు పునీతవైతివి. అట్టి నీతో గలిగిన నిరంతర సహచర్యమును నేటితో వదలిపోవుచున్నాను. ఇపుడే పూర్ణచంద్రుని చంద్రికలును చల్లని పిల్లవాయువులతో గలసి ఈ వనాంతరముకుండ యము

ర ఘు నా ధ్

నా మధురవాహినిపై నుండి దిగంతములవరకును వ్యాపించుచున్నవి. ఓకృష్ణా!

చల్లగ మందమారుతము • సాగెను, ఈ యమునాతరంగముల్
జల్లుచునుండెతుంపరల • శారదచంద్రమయూఖపుంజముల్
మెల్లన జేరుచున్నవి సు • మీ! సమయమ్మిదె గోపబాల! నా
యుల్లము పల్లవింప భవ • దుజ్వల వేణురవాబ్ధి ముంపవో.

భవదధరపల్లవారుణ • ప్రభలమలసి
విశ్వసమ్మోహమోహన • విమలగీతి
కా మధురవాహినుల్ పొంగ • గలిగెకృష్ణ!
తరుణ వంశీగళస్థ రం • ధ్రములనుండి.

మురళిగాన మహార్థంబు • విరహగీతి
కలుగదలతురు మూఢసం • ఘమ్ములెల్ల
అది నిరుపమాన మహిత గీ • తార్థబోధ
ప్రేమసందేశమాహాత్మ్య • విమలజగద
నంతపరిష్కృతి రహస్యగా • నమ్ము కాదె!!.

(తెర లో)

సరళ

ఇదియె ఆశ్రమప్రాంతమువలెనున్నదే!

గోస్వామి (పరికించి)

మదేకాంతనిశ్చల సమయభంగ కారకులెవరు?

(ఆమెనడువలేక నడువలేక వచ్చుచుండును)

ఇదియే ఆమునివరుని ఆశ్రమమువలెగన్పట్టుచున్నది.

అదిగో వారచటనే విశ్రమించి యున్నారు. వెళ్ళిదర్శింతును.

గోస్వామి

ఆవచ్చునదెవరు? సరళాదేవివలెనున్నదే! ఇంతదూరమే కాంగియెట్లువచ్చెను? నాయాశ్రమ మార్గమెట్లుగుర్తించెను? ఆ! ప్రేమసూత్ర మెంతశక్తివంతము. సర్వస్త్రీయు సరళామయముగ కన్పడుచుండ ఈమెయునట్లే యగుపడు చుండెనేమో.

సరళ

యతివరా! ఈ దాసురాలి నమస్కారము లనుగ్రహపాత్రములు.

గోస్వామి

నాచరిత్ర మీామె గ్రహించినదాయేమి? యతిరూపు దాల్చినయోనాధా! అని సంబోధించినట్లు స్ఫురించెడిని. ఇది నామోహావికారము. ఆమెకు నాయిప్పటిజీవితమే తెలియదు. యతిశ్రేష్ఠా! యనునర్థముతో సంబోధించెను. [ప్రకా] బాలా! అభీష్టావాప్తిరస్తు. ఏమి! ఈయాశ్రమ మార్గమెవరుచెప్పిరి?

అయ్యో! ఇంతప్రయాస పడియేలవచ్చితివి. అదృష్టముండిన రావలసినలాభములు తమంతనడచిరావా?

సరళ [ఆతురతతో]

స్వామీ! తిరిగి నాప్రియుడుతమకు గనుపించెనా? నా సందేశమునాలించి విముఖుడు కాలేదుకదా?

గోస్వామి

మరల కనుపించెను, కడు పవిత్రమయిన నీధీర సందేశమునకు ప్రేమ ముగ్ధుడయ్యెను.

సరళ [కనులుమూసుకొని]

మహానందము, నాశ్రమ యెల్లను తీరిపోయినది. నేను తరింపబడితిని. ఆత డిప్పు డెచ్చటనున్నాడు?

గోస్వామి

వియోగవశమున కృశించిపోయిన ఈమె తనూలత యు, ముఖ సౌందర్యమును ఒక్కసారిగ నెట్లు వికసించి నవి. ఇంతటి పరమోత్సాహమున కంతరాయము సంధింప గూడదు. [ప్రకా] ఆతడిప్పు డీప్రాంతము లనె యున్నాడు.

సరళ

శలవు. ఎక్కడ వారిని కలసు కొనగలను?

గోస్వామి

చాల నలసి వచ్చితివి, కొంచెము విశ్రమింపుము.

సరళ

పాపమాతడు నిరపరాధియనిగూడ తెలినది. చంద్ర్ రావుక్రూరు డీ తంత్రమునుబన్ని దేశభ్రష్టుని జేసినాడు.

గో స్వా మి

ఔనట. ఢిల్లీనుండి శివాజిరాజు తప్పించుకొని పోవు చుండగా మొగలులు ఎదుర్కొనిరి. వారిని తరిమి రక్షించినాడు రఘునాధుడు. రఘునాధుని భక్తికి శౌర్యమునకు మెచ్చి ఆతని సేనాధిపత్యముగూడ సగౌరవముగ తిరిగి యొసగబడినది. పూనావచ్చుట కాజ్ఞ ఇచ్చినాడు రాజు.

సరళ

శౌర్యమూర్తి! నీ దేశభక్తియే నిన్నుద్ధరించినది. వారుపూనా చేరియుందురా?

గోస్వామి

లేదు. ఆతడిప్పుడు నాఆశ్రమమునందేయున్నాడు. తెల్లవారుజామున ప్రయాణము.

స ర ళ

ఇచ్చటనే......ఇచ్చటనే......నాభాగ్యము పండినది.

గోస్వామి

సరె. సాధ్వీ ! ఆతడిప్పుడు కనుపించుననుకొనుము. తరువాత......

స ర ళ

నాశరీరమంతయు కృశించిపోయినది. దార్ఢ్యములేదు. ఆయాసముకూడ ఆరంభమైనది. కేవల ప్రేమమాహాత్మ్యబలముచే రాగలిగితిని. తరువాత ఒక్కమారుగ నా ప్రణయస్వరూపుని పల్లవకోమలములగు పాదముల నాలింగనము జేసుకొని నా నిశ్శబ్ద విమల హృదయము ప్రేమగీతముల నాలపించుచుండ ఆతనిలో నైక్యమయ్యెదను.

గోస్వామి (స్వగతము)

ఈమెయే మద్వి నిర్మల ప్రేమ రాజ్యాధినేత కాగలదు. ఇంతకన్న నా కీ ప్రపంచమున ఆకాంక్షణీయమగు వేరు వస్తువులేదు. (ప్రకా) బాలా ! ఆత డిచ్చటనే యున్నాడు. నా సమీపమునందే యున్నాడు.

(సరళ ఆశ్చర్యముతో నివ్వెరపడి చూచుచుండును.)

అట్లననేల ఆతడే నేననిమాత్రము తలచిన యభ్యంతర మేమున్నది ?

సరళ (తీక్ష్ణదృష్టితో)

నీవు పొరపడుచున్నావు. అంతకంతకును నీమాటలు విరుద్ధభావార్థము లగుచున్నవి. ఆతడే నీవుగా నెట్లు భావింతును. నీవు కడు పవిత్రుడవని నీయండ జేరితిని ఏకాంతమని ఒరులెవ్వరు లేరని దుర్భాషలనాడ సాహసింపకుము. ఒక్క పిలుపుతో మిగిలిన యాశ్రమములలోని వారందరు చేరగలరు. ఏకాంత ప్రదేశముననే పవిత్రజ్యోతి వెలుగగలదు. జగత్ప్రసిద్ధ పతివ్రతామతల్లులగు సీతా, దమయంతీ, సావిత్రీ, ప్రముఖ నారీశిరోమణుల మాహాత్మ్యములు విస్మరించితివా ? ఆర్యావర్తమున బుట్టినవానికి నీకిట్టి నీతిబాహ్యప్రవర్తనము చెల్లునా ? ఇపుడు కలిగిన నామనస్సంక్షోభమునకు ప్రతిఫలముగా నిన్నును.........నిన్నును—

గోస్వామి (చిరునగవుతో)

ఆగు మాగుము. యదార్థము నాలింపుము.

సరళ

ఏమి ?

గోస్వామి

రఘునాథుని - నిప్పుడు నీవు గుర్తింపగలవా ?

సరళ

అదేమిప్రశ్న? నాకన్న రఘునాథుని గుర్తించువార లెవ్వరు? ఆతడు నా మనోవాక్కాయకర్మములందును గలడు. వేయేల—సర్వబహిరంతర ప్రపంచమును నా కిప్పుడు దేశభక్తుడగు నా రఘునాథమయముగా కన్పించుచున్నది.

గోస్వామి

(తనలో) ఓహో! ఈమె భక్తియు, ప్రేమయు పండిపోయినవి. పాపము, దేశభక్తుడగు రఘునాథస్వరూప మీమె వలచినది.

(ప్రకా) అట్టిచో నీకు రఘునాథ దర్శనము మాత్ర మంత అవశ్యమెట్లగును?

సరళ

పరిపక్వము చెందని నాభక్తిలో నట్టే రఘునాథ దర్శనాలాలసనై యుందును. కాని ఆతడు నాకీసర్వ సృష్టిలో కనుపించుచున్నాడు. నాలో—నాహృదయములోనే యున్నాడు. అజ్ఞానముచే వెతకుకొంటిని. ఆతడు నాలో నున్నాడు. నేనాతనిలో నున్నాను.....

రఘునాథ్

(కనులు మూసికొని తన్మయానందము ననుభవించును)

గోస్వామి (తనలో)

ఇంకను పరిశీలించుట తగదు. ఇప్పటికే చాలబాధించితిని. ఈజటావల్కలముల త్యజించి నిజరూపముతో సాక్షాత్కరించి సుఖించెద. (ఆశ్రమమున గుప్తముగ నుంచబడిన క్షత్రియయోగ్యమగు తనదుస్తులధరించి ప్రవేశించును)

రఘునాథ్

ప్రాణసతీ! ఈతడు నీపవిత్ర హృదయాంతర్వర్తియగు రఘునాథుడేమో యూహించుకొనుము.

సరళ (తేరిపారచూచి)

ప్రాణప్రియా! యతిరూపు ధరించినది నీవేనా? అట్లగుచో నేను మహాపాతకురాలను. నాయంతటి బుద్ధిహీనురాలు, కృతఘ్నురాలింకొకతె ఈప్రపంచమున నుండబోదు—నాథా! ఈదాసురాలిని మన్నించి నీలో గలిపికొనుము—చరితార్థురాలి నొనర్పుము. (పాదముల నాలింగనము జేసికొనును)

రఘునాథ్ (లేవదీయుచు)

నిన్నుమన్నించు అధికారము సైతము నాకున్నదా?

రమణి! అడవిపాలొనరించి • కుమతియగుచు
నిను పరీక్షానెపమ్మున • మనమునొవ్వ
బలికిన కఠోర హృదయుడీ • ప్రాణభర్త
నిర్మల ప్రణయమూర్తి మ • న్నింపదగడె?

(ఇరువురిచూపులొక్కచో కలసిపోవ లేవదీయు రఘునాథుని బాహువులలోని సరళ)

అవనికజారును.